

Sporda Taraftar Şiddeti ve Saldırganlığı Açıklayan Kuramlara Bütüncül Bir Bakış *A Holistic Look at the Theories Explaining Violence and Aggression in Sports*

İD Güven DERE*

İD Ufuk TÜREN†

Makale Geliş Tarihi / Received : 30.03.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 22.06.2020

İnceleme Makalesi

Review Article

Öz

Sporda dünyasında taraftar şiddeti ve saldırganlığı tarih boyunca büyük can ve mal kaybına sebep olmuştur. Keyifli zaman geçirmek için müsabaka izleyen taraftarın şiddet ve saldırganlığa yönelmesi 20.yüzyılın ortalarından itibaren akademisyenlerin ilgisini çeken bir alan olmuştur. Bu kapsamda, taraftar şiddetinin sebeplerini anlamaya yönelik birçok kuram geliştirilmiştir. Bu kuramlar genelde olguya farklı açılardan ve farklı düzeylerde yaklaşmaktadır. Bu çalışmanın amacı sporda taraftarın şiddet ve saldırganlık davranışını açıklamaya elverişli kuramları araştırmak, bunlar ışığında sporda taraftar şiddet ve saldırganlığın sebeplerini anlamak ve irdelemek yoluyla bütüncül bir sınıflandırma ortaya koymaktır. Bu maksatla, yazında tespit edilen 23 kuramın öne sürdüğü sebep sonuç ilişkileri, faktör ve durumlar içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, olguyu etkileme düzeyi (birey, grup ve toplum) de gözlemlenerek büyük resmi görmeye yönelik kavramsal bir çalışma ilgililerin istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Spor, Şiddet, Saldırganlık, Taraftar, Kuram, İçerik Analizi

Abstract

Throughout the history, sports fan violence has caused massive amount of casualties and destruction in sports world. Sports spectators'-watching games for pleasure- orientation towards violence often attracts the attention of academics. In this regard, many theories have been developed for understanding the reasons and motivations behind the phenomena. Those theories simply approach fan violence and aggression from different angles at various levels. The aim of this study is to explore related theories, to understand the phenomena in light of those theories and to analyze them in order to establish a holistic and systematic classification. To this end, 23 theories found in the literature were addressed based on causal relations, factors and situations emphasized by those theories according to the level (individual, group and society) they affect the phenomena, using content analysis in order to develop a conceptual study providing the shareholders and researchers with a big picture.

Keywords: Sports, Violence, Aggression, Athletes, Fan, Theory, Content Analysis

Extended Abstract

As fierce competition is perceived ordinary and grows gradually, it leads to violence and aggression in sports world. Fans, who are the loyal consumers of sports, constitute the most prominent subject and object of sports violence and aggression claiming lives and property. Understanding the causes of fan violence and aggression is critical for controlling it. After describing 23 sociological and psychological theories about fan violence and realizing that there is no proper theory explaining the phenomenon alone, we investigate those theories using content analysis, and, in the light of these, provide a holistic classification of reasons and situations leading fan violence and aggression. The concepts discussed in each theory are also evaluated according to their level of influence (individual, group and society) to the phenomenon. The theories explored are anonymity, drive-discharge and catharsis, gender

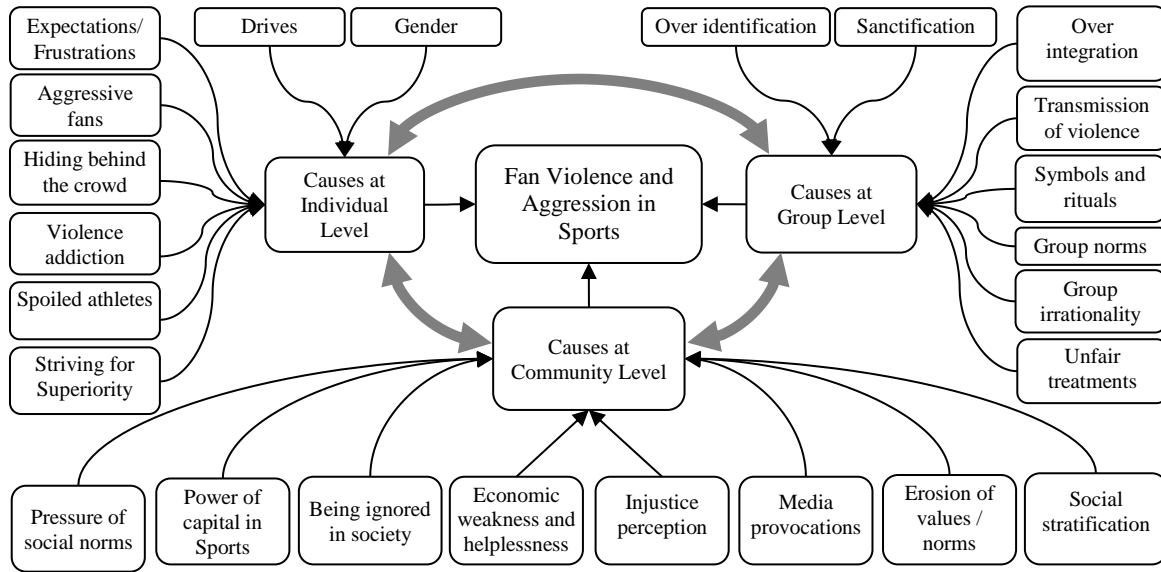
*Gazi Üniversitesi, Spor Yönetimi Programı, Doktora Öğrencisi, guvendere@yahoo.com

†Doç. Dr. Milli Savunma Bakanlığı, uturen2011@gmail.com

E-ISSN: 2651-4036 / © 2017-2020 Journal of Management and Labour. This is an open access article.

Önerilen Atf Biçimi / Recommended Citation: Dere, G. ve Türen, U. (2020). Sporda Taraftar Şiddeti ve Saldırganlığı Açıklayan Kuramlara Bütüncül Bir Bakış. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*. 4(1), 113-136.

identity, functionalist, frustration–aggression, identity fusion, collective mind, contagion, devoted actor, symbolic interaction, interaction ritual, emergent norm, convergence, asserting dominance, social stratification, intergroup conflict, subculture hypothesis, hooligan addiction, figurational, postmodern, public health problem, moral panic and value-added theories. Content analysis shows that individual level causes are natural drives, gender, expectations and related frustrations, aggressive fans, anonymity providing individuals with hiding behind the crowd, violence addicted individuals, athletes spoiled by industry, striving for superiority escalation. Individuals as sports fans have some innate traits (e.g. being male or aggressive) contributing their characters with some natural drives (e.g. competing, being better than others) and expectations, which are commonplace for all human beings. These attributes are often ready to be stimulated by frustrating exogenous variables such as frustration or disappointment. Anonymity can mediate this process by providing an environment conducive to hiding behind others for violence-oriented individuals. Individuals aggressive by trade and some addictive to violence are also factors boasting the likelihood of fan violence and aggression. The group level causes are over-identification and over-integration with fan groups, sanctification of sports clubs, and transmission of violence in fan groups, symbols and rituals triggering violence, fan group norms encouraging aggression, group irrationality overwhelming individuals and perception of unfair treatments. The relation between individual and groups is a complex one often producing a situation in which the individual is dominated by the group. This association is called identification and integration with the groups. In some cases, extreme levels of identification and integration can cause problematic results especially if the group norms, values and rituals are violence oriented, dogmatic and irrational. Fan groups usually showing these characteristics also sanctify the concepts and symbols about their team. Stressed, tensed and nervous fan groups are simply ready for a tiny spark to trigger a violence and aggression reaction immediately. These sparks can be an unfair decision of referee or an insult from other fan groups. The society level causes are pressure of social norms over individuals, the power of capital in sports world, being ignored in society, economic weakness and helplessness, the perception of injustice, media provocations, erosion of values and norms, and the divide stimulated by social stratification. The society as the inclusive environment for individuals and groups has power to form institutions and influence the behaviors. Social norms can suppress the weak, shift of power foci in a sector might debilitate a party and make them furious. The weak, suppressed, ignored and helpless strata in a society often cause disorders if they also perceive injustice. Sports fans are usually represent the lower and middle strata and this characteristic alone provides the setting ready to explode in case of any perceived injustice and provocation. Media often plays the role of catalyzer by stimulating and exaggerating small issues. Changing social values and norms can also incite the violence and aggression orientation of masses through influencing mindsets, paradigms and preferences. Scrutinizing the theories we establish a multi variable and multi-level holistic causal diagram showing the relations between factors and situations and fan violence and aggression (Figure 1).

Figure 1. Factors and Situations Promoting Fan Violence and Aggression

The factors and situations organized at the level of individual, group and society, basically show that fan violence and aggression is a multi-dimensional, multivariate and multi-state complex phenomenon. This is the main reason why a single theoretical view is not successful in explaining the phenomenon alone. This study reveals in a holistic way which variables are predecessor of formation of the environment conducive to fan violence and aggression. It also asserts that the causes and situations at different levels are often interrelated. We believe that this study will be useful read for the institutions and individuals in the field who have influence and authority such as the state, local administrations, law enforcement officers, club managers, referees, as well as academics by enabling them to see the whole picture.

Giriş

Tarihin ilk çağlarından beri insanların fiziki ve bilişsel kabiliyetlerini yükseltmek maksadıyla uygulanan spor, bireyin çevreye uyum yeteneklerini geliştirmek, gruplar ve toplumlar arası rekabet, dayanışma ve barışı desteklemek için bir vasıta olarak görülmüştür. İnsanoğlunun içsel bir takım doğal özelliklerinden de beslenen spor kavramı iyi bir bedensel kapasiteye ulaşmanın yanı sıra barışçıl şartlarda rekabet ve rakibi mağlup etme veya mağlup olmak gibi imkânlar sağlayarak karşılıklı zarara sebep olmadan mücadele etme ve bundan keyif alma yönünde fırsatlar sağlamaktadır (Jamieson & Orr, 2009: 4). Günümüzde spor dünyasının büyük maddi olanakları ile galip olanı ödüllendirmesi ve kaybeden ile kazanan arasındaki ekonomik kazanç asimetrisi rekabete bakış açısını da şekillendirmektedir. Spor kulüpleri arası rekabet çoğunlukla toplumun büyük kısmını ilgilendiren bir durum olarak görülebilmektedir. Sporda taraflar arası bu mücadele ülkenin birçok önemli sorunundan daha öncelikli bir konum kazanabilmektedir.

Gitgide büyüyen ve şiddetli rekabetin sıradanlaştığı bu sektörde en önemli problemlerden bir tanesi şiddet ve saldırganlık olarak görülmektedir. Çok sayıda farklı fonksiyon ve çıkar sistemine göre sınıflandırılabilir pek çok çeşit paydaşı bulunan spor endüstrisinin sadık tüketicisi olarak taraftarlık müessesesi sistemin sosyal ve psikolojik zemini olarak şiddet ve saldırganlığın en önemli öznesini ve nesnesini oluşturmaktadır. Özellikle seyircisi çok olan dallarda taraftarların sebep olduğu saldırganlık ve şiddet daha sık görülmektedir. Basitçe bakıldığında cahil veya bunalım içindeki bireylerin genel olarak şiddete başvurmaya daha fazla eğilimli olabildiği bilinmektedir. Fakat tabidir ki, bu kabul sporda taraftar şiddet ve saldırganlığı olgusunu açıklanmada yetersiz kalmaktadır.

Bu bağlamda birçok sosyolojik ve psikolojik kuram sporda taraftar şiddetinin neden ortaya çıktığı konusunu ele alan araştırmacılarca incelenmektedir. Yazın taraması sonucunda tek başına sporda taraftar şiddetini açıklayabilen bir kuram tespit edilememiştir. Buradan hareketle, bu çalışmanın maksadı sporda taraftar şiddet ve saldırganlık davranışını açıklamaya elverişli kuramları araştırmak, bunlar ışığında sporda taraftar şiddet ve saldırganlığın sebeplerini anlamak ve irdelemek yoluyla bütüncül bir sebep, faktör ve durum sınıflandırması ortaya koymaktır. Bu maksatla, ele alınan kuramlar olguyu etkileme düzeyi (birey, grup ve toplum) ve temas edilen sebep, faktör, durumlara ve karşılıklı etkileşimlerine göre içerik analizi ile incelenecektir.

1. Sporda Şiddet ve Saldırganlığın Nedenlerine Yönelik Kuramlar

Spor dünyasına bakıldığında müsabaka esnasında sporda şiddet ve saldırganlık yönelimini artıran birtakım şartların varlığı bilinmektedir. Beklentiler penceresinden bakılarak, eğer sporcu veya takım kaybediyorsa, hakem veya hakemlerin yönetiminin kalitesinin iyi olmadığı ile ilgili bir algı mevcutsa, müsabakadaki gelişmeler paydaşları şaşırtmışsa, oyunda bir fiziksel temas veya hatalı hareketten ötürü sakatlanma veya acı hissetme durumu mevcutsa, sahadaki sporculardan biri veya birkaçı beklenenin altında bir performans gösteriyorsa, taraftarlar açısından oynan müsabakaya atfedilen önem ve beklenti seviyesi yüksekse tüm paydaşlar için şiddet eğilimi ve saldırganlık ihtimalinin artabileceği söylenebilir. Muhakkak ki bu sayılan şartların gerçekleşmesi sporda şiddet ve saldırganlığın oluşmasını açıklamak için yeterli değildir. Sporda şiddet ve saldırganlığı açıklamaya yönelik ortaya konmuş kuramlar bu davranışların olası nedenleri farklı bakış açıları ile ele almaktadır.

1.1. Anonimlik Kuramı (Anonymity Theory)

Kişinin isminin bilinmemesi durumu olarak tanımlanan anonimlik özgürlük ve özel hayatın korunması için önemli görülen bir kavramdır (Wallace, 1999). Anonimlik pek tabii ki suçluların yasal kovuşturmadan sıyrılmak için kullandıkları bir yöntemdir. Lebon'a (1895/1960) göre sürü içerisinde şiddetin oluşmasında en önemli faktörlerden birisi anonimlikdir. Topluluk içerisinde şiddete yönelmeyi kolaylaştıran durum diğerleri arasında izini kaybettirme ihtimalinin suçlunun suç işlerken iz bırakmamak için kullandığı maske ve eldiven gibi bir işleve sahip olmasıdır. Bu haliyle anonimlik kuramı spor izleyicilerinin şiddet eğilimini açıklamak için kullanılmaktadır (Ward Jr, 2002).

1.2. Dürtü-Deşarj ve Arınma Kuramları (Drive-Discharge and Catharsis Theories)

İnsan davranışlarının içgüdülerce programlandığını savunan Freud tanımladığı içgüdülerden birisini de “ölüm arzusu” şeklinde isimlendirmiştir (Freud, 1915/1957). Freud'un içgüdü kuramı tüm insanların kendi kendilerini yok etmeye yönelik bir enerjiye sahip olduğunu ve bu enerji birikimini emniyetli biçimde boşaltılmasının gerektiğini, aksi takdirde insanın kendisine veya çevresine zarar vereceğini öne sürmektedir. *İçgüdü kuramını* temel alan “dürtü-deşarj” kuramında savaş ve spor saldırganlığın boşaltılmasında birbirinin alternatifi iki kavram olarak görülmektedir. Bu kurama göre, spor seyircileri sahada saldırganlık ve şiddeti izleyerek saldırganlığa yönelik gerilimlerini atlatırlar. Bu kuramın destekçileri antik çağlarda şiddet içerikli sporun insanlarda doğal olarak bulunan şiddet eğiliminden ötürü biriken saldırganlığın boşaltılması ve rahatlatılması için nispeten kurallandırılmış, saha ve zaman ile sınırlandırılmış oyunların geliştirildiğini düşünmektedir (Sipes 1973). Ayrıca Freud (1922) kalabalık veya sürü içerisinde bireylerin liderlik eden kişiye kızgınlık ile şekillenmiş ve çocuksu bir bağlılık geliştireceğini, liderin ise ilkel dürtüleri kontrol edemeyebileceğini ve grubun diğer üyelerince kabul görme ve sevilme ihtiyacı içinde olacağını düşünmektedir. Bu döngüsel davranış tırmanışı ile birlikte lidere ve gruba artan bağımlılık, hayal kırıklığı ve kızgınlık ile birlikte bireylerin her birinin sahip oldukları süperego tarafından kontrol edilen ahlak bileşenini terk edebileceğini, daha ilkel ve mantıksız bir seviyeye doğru ilerleyerek şiddet ve saldırganlığa

yönelebileceğini ön görmektedir. Bu yaklaşım taraftar şiddet ve saldırganlığını anlamada kendi zamanı için oldukça kuvvetli bir kuram olarak değerlendirilmektedir.

Kötü duyguların temizlenmesi diye de adlandırılan *arınma kuramı*; dürtü-deşarj kuramını temel alırken, seyircilerin yanı sıra sporcuların şiddet yönelimini de açıklamayı hedeflemiştir (Lorenz, 1966). Kuram dört alt varsayım içermektedir. Bunlar; (a) yıkıcı enerji organizmada kendiliğinden oluşur, (b) saldırgan davranışlar bu enerjiyi katlanılabilir seviyelere indirir ve böylece keyifli bir deneyim halini alır, (c) rekabete dayalı müsabakalar keyifli bir dışa vurum imkânı sağlar ve (d) rekabete dayalı müsabakaları izlemek de aynı dışa vurum fırsatı olarak görülebilir şekilde sıralanmaktadır (Zillmann, Bryant & Sapolsky, 1979). Bu yaklaşıma göre seyirciler açısından spor müsabakasını seyretmek genellikle yıkıcı enerjinin birikmesini ve boşaltılması işlevlerini yerine getirmektedir (Wann et al, 1999). Arınma kuramına göre spor dalının içerdiği şiddet arttıkça hem sporcu hem de seyircinin aldığı haz artmaktadır (Jewel, Moti ve Coates, 2011).

1.3. Cinsel Kimliğin Feminist Kuramı (Feminist Theory of Gender Identity)

Feminist kurama göre spor ile ilişkili şiddet ve saldırganlığı cinsiyetler arasındaki eşitsizlik ile açıklamak mümkündür (Chodorow, 1978). Bu kurama göre genç erkeklerin maskülen tavırları altında yatan temel faktör baba figürü eksikliğidir. Bu eksiklik aynı zamanda feminen her şeye karşı tavır takınma, risk alma ve kahramanlık hevesi, ev hayatını dışlama, cinsel kahramanlık, fiziksel şiddet yönelimi ve çete üyeliğine kabul edilmek için acı veren sınanmalara tabi olmayı kabul etmek gibi normal olmayan durumların sebebi olarak görülmektedir. Baba figürünün eksikliği doğal olarak anne figürünün baskınlığı ile sonuçlandığından aile içindeki tüm çocuklar için kadının rolünü ve fonksiyonun anlamak daha kolay olmaktadır. Rol modelleri çoğunlukla yanlarında olduğundan kızların cinsel kimliklerini bulması erkeklere göre daha kolay gerçekleşmektedir. Bu durum sayesinde toplumda kadının rolü ve fonksiyonu çocuklar açısından çok daha kolay anlaşılırken erkeklerin cinsel kimliklerini bulması bu kadar doğrudan ve kolay olamamaktadır. Erkek rolünün evrensel kesin bir tarifininin yapılmasının zorluğu ve rol modelin çoğunlukla etrafta bulunmaması erkek çocukların “tam ve yeterince erkek olabildim mi?” sorusunu net olarak cevaplayabilmelerini çoğu kez imkânsız hale getirmektedir. Erkek çocuk bu karmaşıklık içerisinde hayatında yarım yamalak feminen olarak bildiği her şeyden uzaklaştırarak maskülenliğe yaklaşma çabasını tek yol olarak görmeye başlamaktadır (Chodorow, 1989: 39). Bu kaçınma çabasının en tehlikeli tarafı maskülenliğin farklı tarifleri olarak erkek çocuğun karşısına çıkmaktadır. Spor dünyasında da hem sporcular hem de seyirciler açısından ilgili toplumdaki veya alt gruptaki yaygın erkeklik tanımı ve anlayışının yetişmekte olan erkek çocuk üzerinde etkileri olması doğal görülmelidir. Ayrıca şiddet uygulamada erkek vücudunun kadın vücudundan daha elverişli olduğuna yönelik anlayışın spor dünyasında erkeklerin şiddete olan yöneliminde etkili olduğu düşünülmektedir (Dunning, 1986). Spor müsabakasında şiddet arttıkça erkek seyircilerin aldığı hazzın arttığı (Bryant, Comisky & Zillmann, 1981), erkek seyirciler şiddet içeren, dövüş sporlarını izlemekten daha çok keyif alırken kadınların daha kibar ve estetik içeren spor dallarını izlemekten hoşlandıkları (Sargent, Zillmann & Weaver, 1998; Jewel, Moti & Coates, 2011) bildirilmekte, son dönemde kadınların spor dünyasında varlıklarını artırmaları ve rekabet etmelerinin erkeklerin daha fazla şiddet içeren sporlara kaymasına ve kadınlara üstünlük sağlamada güç dengesini bu şekilde oluşturmalarına sebep olduğu öne sürülmektedir (Messner, 1990). Taraftarın şiddet ve saldırganlığa yönelmelerinde tribündeki cinsiyet dağılımının öneminin bu kuram kapsamında değerlendirilmesinin uygun olabileceği görülmektedir (Chodorow, 1998).

1.4. İşlevselci Kuram (Functionalist Theory)

Bu kurama göre toplumdaki kurumlar bir vücuttaki organlara benzer işlevleri yerine getirmektedir. Sosyal sistemin bir bütün halinde hayatta kalması bu parçaların karşılıklı

ilişkileri ile mümkündür. Spor olgusu da toplumu oluşturan bireylerin daha sağlıklı ve dayanıklı olmalarına yardımcı olarak ekonomik sistemin daha iyi işlemesi için önemli bir katkı sağlamaktadır (Parsons, 1951/2013: 369). Bu bakış açısının merkezinde sistemi oluşturan alt sistemlerin düzenli bir şekilde kendilerine düşen rol ve görevlerini yerine getirmesi düşüncesi bulunur. Taraftarlık rolü sayesinde de bireyler üzerlerinde günlük hayatlarında hissettikleri baskıyı ve gerilimi dışarı atabilirler. İşlevselcilere göre bir spor yaparken veya müsabaka izlerken biriken bu negatif enerjiyi dışarı vurmaya evde veya iş yerinde yapmaktan daha uygun bir davranıştır. Böylece taraftar saldırganlığı günlük yaşamlarında bireylerin uymak durumunda oldukları disiplinli ve düzenli davranış örüntüsünden belirli bir süre uzaklaşmak ve nefes almak için işlevsel bir durum olarak görülebilir (Ward Jr, 2002). **Dürtü deşarj ve arınma kuramları** ile ilişkili görülebilecek olan bu yaklaşıma göre sosyal düzenin işlevselliğinin ve sistematığının sürdürülebilmesi için taraftar saldırganlığının olumlu bir etkisi olabileceği ileri sürülmektedir.

1.5. Hayal Kırıklığı–Saldırganlık Kuramı (Frustration–Aggression Theory)

Hayal kırıklığı-saldırganlık kuramının temel varsayımı saldırgan davranışların hayal kırıklıklarından kaynaklandığıdır. Bu kurama göre, birey arzuladığı hedeflere ulaşmasının engellenmesi sonucunda hayal kırıklığı yaşar ve engellere yönelik bir saldırganlık davranışı geliştirir (Berkowitz, 1969). Heyecanlı ve kendini kaptırmış bir şekilde spor müsabakası izleyen seyirciler, kendilerini destekledikleri takım veya sporcu ile özdeşleştirmelerinden ötürü, kötü bir oyun veya yenilgi durumunda kendilerini kanıtlayamadıkları için şiddetli bir hayal kırıklığı deneyimlemektedirler. Arzu ettikleri muzaffer kimliği başkasının başarısızlığı yüzünden kendi hayallerini gerçekleştirememek onları saldırgan davranışlara itmektir. Biyoloji temelli bu anlayışın doğruluğunu araştırmak için yapılan bir araştırmada kendilerini destekledikleri takım ile yüksek düzeyde özdeşleştirmiş olan seyircilerin düşük düzeyde özdeşleştirmiş olanlara göre daha fazla saldırganlık davranışı sergilediği tespit edilmiştir (Wann, Carlson & Schrader, 1999).

1.6. Kimlik Kaynaşması Kuramı (Identity Fusion Theory)

Bireylerin zeki olmak veya dışadönüklük gibi kişisel kimlikleri bireylerin kendilerine özgü özellikler olarak bilinirken, grup kimlikleri bireylerin kendilerini ait hissettikleri ve özdeşleştikleri aile, aşiret, kabile, siyasi parti milliyet gibi gruplara ait özelliklerdir. Bireysel ve grup kimlikleri her ne kadar geniş benlik sisteminin bütünleşik parçaları olsalar da çoğu birey bu ikisi arasında keskin bir ayırım yapabilmektedir. İnsan bedenini dış dünyadan sadece deri/cilt dediğimiz bir fiziksel katman ayırmaktadır. Buna benzer şekilde de psikolojik ayrılma (ben-diğerleri) kişisel kimlikleri diğerlerine ait kimliklerden ayırmaktadır. Fakat bazı bireyler kendilerini bir grup ile bir, bütün veya kaynaşmış hissedebilmektedir. Bu kaynaşmış bireyler için ben – diğerleri ayrımı bulanıklaşmış durumdadır ve grup fonksiyonel olarak kişisel ben ile aynı ve eşit görülme başlamıştır (Gómez et al, 2011). Kimlik kaynaşması daha çok grup üyelerinin birbirleriyle son derece yakın oldukları aile üyeleri, yakın arkadaşlar gibi örneklerde görülse de insanlar üyelerinin pek çoğunu belki de hiçbirini bireysel olarak tanımasalar da kolektif gruplar (millet, siyasi parti) ile de kimlik kaynaşması sürecine girebilmektedir (Swan et al, 2009). Grubun elde ettiği neticeleri kendi öz neticeleri kadar önemsediklerinden kimlik kaynaşması yaşayan kişiler için grup üyeliği son derece özeldir. Kendilerinin gruba adanmışlık düzeylerinin oldukça sıra dışı olduğunu düşünerek kimlik kaynaşması yaşayan birey grup adına/için harekete geçmeye yönelik bireysel bir sorumluluk hissedebilmektedir (Codol, 1975). Bireyler ait olduklarını hissettikleri gruplarla kimlik kaynaşması sürecine girdiklerinde radikal davranışlar ortaya çıkabilmektedir.

1.7. Kolektif Akıl Kuramı (Collective Mind Theory)

Bu kuramın destekçileri bireyde ve toplumda bulunduğu varsayılan rasyonalite düzeyine karşı çıkmaktadır. Kolektif bilinç veya kolektif akıl olarak isimlendirilen ve toplumsal sistem içerisinde bulunan fikirler ve hassasiyetler olarak toplumun her ferdi tarafından paylaşılan bir

olgunun kitleleri birleştirebildiği düşünülmektedir (Durkheim, 1893/1960). Bu görüşe göre kolektif bilinç toplumda ahlaki düzeni oluşturmaktadır. Le Bon (1895/1960) toplumsal bilincin varlığını kabul ederken ahlaki üstünlüğe vurgu yapmakta ve toplumsal aklın daha rasyonel bireylerin entelektüel düzeyinin altında kalabileceğini bildirmektedir. Nazik veya edepli yalnız bireyler kabalığın ve saldırganlığın egemen olduğu, muhakeme kabiliyetinin kaybolduğu grupların içerisinde daha ilkel düzeylere çekilebilmektedir. Bu kurama göre toplumsal bilinç düzeyinin ilkelleştiği gruplarda şiddet eğilimi olasılığı artmakta, dolayısıyla şiddet eğilimi yüksek bir taraftar grubu içerisinde barışçıl bir birey grubun rasyonellik seviyesine çekilebilmektedir.

1.8. Bulaşma Kuramı (Contagion Theory)

Bulaşma kuramına göre grup içerisinde bireyler duyguları vasıtasıyla bulaşma durumuna maruz kalırlar. Böylece taraftar saldırganlığı bir coşmuş bireyin (genellikle lider pozisyonunda) kalabalıktaki diğer kişileri etkilemesi, kalabalıkta yüksek bir uyarılma hissi oluşturması ve bunun lideri daha fazla etkilemesi şeklinde bir zincirleme reaksiyon tasvir edilmektedir. Grup içinde buldukça her bir birey kendisi bir uyarıcı ve aynı zamanda diğerlerinin duygusal çıkışlarına tepki veren alıcı haline gelmektedir. Grup olarak uyarılma hali böylece bireysel rasyonelliği baskı altına almış olmaktadır. Bireylerin normalde başvurmayacağı saldırgan davranışlar sürü içerisinde gözlemlenebilir (Milgram & Toch, 1969). Bu reaksiyonu içinde barındıran grubun coşmasına sebep olacak katalizör veya tetikleyici olayların grup olarak şiddete ve saldırganlığa yönelmeyi hızlandırabileceği düşünülmektedir.

1.9. Adanmış Aktör Kuramı (Devoted Actor Theory)

Bireylerin "kutsal" kabul ettikleri değerler veya varlıklar uğruna kendini feda etme isteğinin antropolojik ve toplumsal sebeplerini ortaya koymayı amaçlayan bir kuramdır (Atran, 2016). **Kimlik kaynaşması** kuramıyla oldukça ilişkili olan bu kuram bireylerin kutsal gördükleri bir dava uğruna maddi bir takım bireysel varlıklarından nasıl vaz geçebildiklerini ve büyük fedakârlıklara yönelebildiklerini ortaya koyarak bunun sebebinin büyük ölçüde kimlik kaynaşması mekanizmasına dayandırmaktadır. Bu kuramın farkı ise kimlik kaynaşmasının uç seviyelerinde bulunan bireylerin kendileri için rasyonel olmayan faaliyetleri gerçekleştirebildiklerinin ve bu süreçte kültür, medya, grup içi dinamikler ve etkileşimlerin öneminin deneysel olarak ortaya konmuş olmasıdır. Bu kuram sporcuları takımları ile aşırı özdeşleşmeleri sonucunda başarı kazanmak için şiddet ve saldırganlığa başvurmalarının yanı sıra destekledikleri spor takımı veya sporcu ile özdeşleşen hatta kutsal olduğunu düşünen seyircilerin rasyonel olmayan tutum ve davranışlar ile şiddete ve saldırganlığa meyletmelerinin sebebinin kutsal kabul ettikleri şeylere kendilerini adanmaları mekanizmasıyla açıklamaktadır.

1.10. Sembolik Etkileşim Kuramı (Symbolic Interaction Theory)

George Herbert Mead'ın çalışmalarına dayanan sembolik etkileşim kuramı insanların etraflarındaki somut veya soyut şeyler ile onlara atfedilen anlamlara dayalı olarak etkileşim içine girdiklerini önermektedir. Bu şeylere yönelik olarak atfedilen değer ve anlamlar içinde bulunan grubun diğer üyeleriyle gerçekleşen etkileşimler yoluyla oluşmaktadır. Bu şeylere verilen anlam ve değerler farklı durumlarda kişinin bu şeyler ile ilgilenirken yaşadığı sosyal deneyimleri yorumlaması ile oluşmaktadır (Blumer, 1986: 2). Sembolik etkileşimcilere göre birey hayatında önemli yeri olan şeylere atfettiği anlamları aile, arkadaşlar, okul gibi çevresel aktörler ile gerçekleşen etkileşim yolu ile benimserler. Sembolik etkileşim kuramı sosyal davranışları insanların diğerleriyle semboller yoluyla etkileşimleri ile açıklamaktadır. Sporda şiddet ve saldırganlık ile ilgili tutum ve davranışlar da bireyde çocukluktan itibaren öncelikle yakın çevresi ile etkileşimleri sonucunda benimsediği semboller ve değerler ile şekillenebilmektedir. Bu süreç taraftarlık müessesesi içerisinde de devam edebilmektedir. Desteklenen takıma ait anlam atfedilmiş somut ve soyut sembollerin aşağılanması veya

başarısızlığa uğraması kişisel panik ve çaresizlik gibi duygulara sebep olabileceği, şiddet ve saldırganlık davranışlarının gözlemlenebileceği öne sürülmektedir.

1.11. Etkileşim Ritüeli Kuramı (Interaction Ritual Theory)

Collins (1987) tarafından ortaya atılan etkileşim ritüeli kuramına göre bireyler arası etkileşimin işlevsel olabilmesi için grubu oluşturan bireylerin ortak bir fiziksel ortamı paylaşmaları, birbirlerinin karşılıklı olarak farkında olmaları, ortak bir ilgi odağının bulunması ve ortak bir duygusal ruh durumuna sahip olmaları gerekmektedir. Bunların yanı sıra grup içerisinde üyeler arasında karşılıklı konuşmanın ve sözel olmayan hareketlerin ritmik koordinasyonu oluşabilmekte, bireylerin ortak ilgi odağı ve ruh hâllerini temsil eden nesnelere, sözcüklere ve fikirlerle bağlılık ve edinilen sembol ve ritüellerin ahlâkî doğruluğu konusunda hemfikir olma durumu meydana gelebilmektedir. Bu etkileşim mekanizması şiddet ve saldırganlık davranışı ile ilişkili olarak da etkili olabilmekte, şiddetin makro örüntüsü hakkında nedensel bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Grup üyeliğini biçimlendiren ve değerlendiren bütün süreçlerin etkileşim durumları içinde yer aldığını ifade eden Collins, bu durumların içindeki en temel etkinliğin karşılıklı konuşma olduğunu öne sürer. Bu süreçte, hangi konuşmanın üretileceği, ne kadar bireyin birbiriyle belirli bir biçimde konuşmak istediğine ve onların böyle yapmalarını mümkün kılacak, örneğin, hangi depolanmış hafızalar ve ses stillerinin kullanılacağı önem kazanmış olduğuna bağlıdır. Hiçbir durumun tek başına yer aktadır. Bu yaklaşım her bireyin birçok durumdan geçtiğini, güdüler ve kaynakların önceki karşılaşmalardan kaynaklandığını ifade ederek, insan ömrünün bir “etkileşim durumları zinciri” olduğunu öne sürer. Etkileşim ritüeli zinciri fikrinin kaynağını da bu fikir oluşturur (Collins, 2014). Özellikle taraftar gruplarının zaman içerisinde geliştirdikleri çeşitli ortak sembolleri, davranış kalıpları ve ritüellerinin olduğu gerçeğinden hareketle bireyin ve dolayısıyla grubun davranış seçimlerinde etkili olabileceği şiddet ve saldırganlık eğilimini etkileyebileceği düşünülebilir.

1.12. Beliren Norm Kuramı (Emergent Norm Theory)

Bu kurama göre insanlar kararlarını ve yargılarını gruptaki diğer kişilerle daha tutarlı hale getirmek için değiştirmektedir (Asch, 1951). Grup içinde üyelerin nasıl davranacağını belirleyen ortak beklentiler ve kurallar böylece belirmeye başlamaktadır. Beliren grup içi normlar bireylerin içsel motivasyonlarından daha güçlü, belirgin ve önemli hale gelmektedir. Bireysel olarak mantıksız olduklarından veya müsabakada yaşanan mücadele ve rekabetten etkilendikleri için değil ortama uygun ve grup içinde beklenen davranışlar olduğunu düşündüklerinden, grup üyesi bireyler spor müsabakalarında saldırgan ve vahşi davranışlar sergilemektedir (Turner, 1964). Bu kuram temelde baskın olanın diğerlerini etkisi altına alması mekanizması ile uyumlu görülmektedir. Burada birey grubun üyesi olarak ortaya konan normların üretilmesinde etkisi oranında katkı sağlarken ortaya çıkan grup normunun da doğrudan etkisi altında kalabilmektedir.

1.13. Yakınsama Kuramı (Convergence Theory)

Bu kuram sanayileşmenin birbirine benzer bireyleri bir araya getirmesi ve ortak davranışların sergilenmesi gözlemine dayanarak geliştirilmiş olan (Kerr vd, 1960/1971) *yakınsama*, *beliren norm* ve *bulaşma kuramlarına* göre daha az etkileşim odaklıdır. Saldırganlık ve şiddet davranışı spor müsabakasında heterojen insanlar arasında değil homojenleşen grup yapısı içinde gelişmektedir. Bu aslında bireylerin bahse konu olan grup içinde olma veya olmama tercihi ile ilişkilidir. Burada temel varsayım benzer düşüncelere ve alışkanlıklara sahip insanlar bir kalabalığın içinde bir araya geldiğinden aşırıya kaçan davranışları frenleyecek bireylerin varlığı ile birlikte frenlenme ihtimalinin de azalmasıdır. Taraftar grupları genellikle birbirine benzer özelliklere sahip bireylerden oluşmaktadır. Aynı algısal duyarlılığa sahip bireyler ile kuşatılmış olan her bir grup üyelerinin vahşi duygularını sergilemede kendilerini daha özgür hissedebilmektedir. Belirli spor müsabakaları şiddete karşı belirli eğilimleri olan bireylerin

ilgisini çekiyor olabileceğinden, zaten farklı takımları destekleyen taraftar gruplarının tümünün üyeleri şiddete yönelik benzer tutumlara sahip olabilmektedir (Ward Jr, 2002). Bu tercih edilmiş bulunuş durumu spor müsabakasının tribünlerinde görece olarak saldırganlığa yatkınlığı homojen bir kitlenin bulunması ile sonuçlanıyor denebilir. Böyle bir durumda aslında müsabakayı seyretmek için bir araya gelmiş olan topluluğun bir arada bulunuş durumu rastlantısal değildir. Aynı duygu, düşünce ve davranış örüntülerine sahip olan bireylerin bilinçli olarak birbirlerini buldukları ve ortak hedeflerini toplu halde daha da güçlenerek gerçekleştirdikleri şeklinde yorumlanmaktadır.

1.14. Üstünlük Çabası Kuramı (Asserting Dominance Theory)

Adler (1927) bu kuramın temel dayanağı olarak insanların sürekli olarak diğer bireylere veya rakiplerine göre daha fazla güç kazanma ve öz benliklerini güçlendirme çabası içerisinde olduklarını ortaya koymuştur. Adler'e göre doğuştan gelen üstünlük çabası her insanın sahip olduğu bir güdüdür (Jewel, Moti & Coates, 2011). Fakat potansiyelin gerçekleşebilmesi için üstünlük çabasının eğitilip işlenmesi gerekmektedir. Bu kurama göre üstünlük çabası birkaç güdünün toplamı değil, başlı başına temel tek bir güdüdür. Evrensel ve dinamik bir yapıda olan bu güdü ilerleyebilir ve gelişebilir. Üstünlük çabası hem bireysel hem de toplumsal düzeyde gerçekleşebilmektedir (Psikologo, 2018). Genel olarak *tırmanma* dinamiklerinde rastlanan bir davranış örüntüsünü betimleyen bu kurama göre seyirciler çoğu kez sporcularla kendilerini dolaylı olarak özdeşleştirir ve kendilerini müsabakanın içinde hisseder. Destekledikleri takımın oyuncularının rakip oyunculara yönelik saldırgan tutumlarını üstünlük kurmak için başvurabilecek zararsız davranışlar olarak görmeye başlayan seyirciler kendilerinin rakip takım oyuncularına ve taraftarına yönelik saldırgan tutumlarının da zararlı olmadığını heyecan ve coşkunun bir parçası olduğunu düşünebilmektedir (Guttman, 1998). Bu düşünce rakip taraftar grubu tarafından da paylaşılacağından şiddet ve saldırganlıkta tırmanma yaşanması kaçınılmaz olabilmektedir.

1.15. Sosyal Tabakalaşma Kuramı (Social Stratification Theory)

Kökleri 19. Yüzyıla dayanan çatışma kuramı, çıkarları birbirinden farklı olan insanların toplumsal sınıfları oluşturduklarını öne sürmektedir. Örneğin işçi sınıfı daha az çalışarak daha çok kazanmayı isterken sermaye sahibi sınıf daha fazla çalışmaya daha az ödeme yapmayı hedeflemektedir. Taylor, Weber'in toplumsal tabakalaşma kuramını kullanarak spor seyircisinin şiddet yönelimini açıklamaya çalışmıştır (Smith, 1979). Bu kuramla ilişkili olarak spor dünyasında da sistemin en ucunda bulunan ve zincirin tüketicisi pozisyonunda olan taraftar gruplarının ekonomik, inançsal, etnik ve politik sebeplerle geriliyor olabileceğine vurgu yapılmaktadır (Eitzen, 1979). Spor müsabakalarının taraftara maruz kaldıkları sosyal baskıları hafifletmek için gereksinim duydukları güç ve avunma imkânlarını sağlayamadığı durumlarda şiddet ve saldırganlığın artıyor olabileceği üzerinde durulmaktadır. Çünkü şiddet ve saldırganlık kolektif olarak uygulandığında başka sınıflara ait bireylerin dikkatini çekebilme ve daha alt katmanlarda bulunan güçsüz kesimin ihtiyaçlarının fark edilmesini sağlayabilmektedir. Ayrıca yükselen ticarileşme kültürünü işaret ederek, spor dünyasının patronlarının izleyici ilgisini artırmak amacıyla, şiddet unsurlarını kullanmaktan popüler sporcuları ticaretin bir aracı olarak suiistimal etmeye kadar gibi birçok yönteme umarsızca başvurabildiklerini öne sürmektedir. Çalışan sınıfın, mesai günlerinde çalışmaktan zaman bulamasa da hafta sonunda rahatlayabilmek için spor müsabakalarını tercih etmektedir. Önceden vasıfsız çalışan kesimin bile spor kulüpleri ve sporcularla etkileşimi daha yakın ve karar alma mekanizmalarındaki etkileri daha yüksekken, son zamanlarda spor dünyasının kontrolü çoklukla varlıklı kesimin eline geçmiş durumdadır (Taylor, 1982). Taylor (1971) 1970'lerin başlarından itibaren sermayenin büyük ölçüde sektörü bir yatırım fırsatı olarak görmesi ve kulüpler üzerinde etkisini artırmasıyla birlikte spor kulüplerinde bir demokrasi

erozyonu yaşandığını, bu durumun da taraftarca hiç hoş karşılanmadığına hatta şiddet ve saldırganlığı tetiklediğine işaret etmektedir. Bu kuram taraftar saldırganlığı ve şiddet davranışlarını kapitalist sistem içerisinde sermaye sahibi güçlü kesimin verdiği kararlara karşı çalışan kesimin verdiği bir tepki olarak görmektedir.

1.16. Gruplar Arası Çatışma Kuramı (Intergroup Conflict Theory)

Gruplar arası çatışmaların genel olarak bireyler arası çatışmalardan çok daha rekabetçi ve şiddetli olduğu, kutuplaşmayı besleyecek görüşlerin mevcudiyeti ile kolayca *düşmanlığın turmanması* döngüsüne girebileceği, daha cesur olmak, daha kararlı olmak, daha irrasyonel olmak, daha inatçı olmak gibi ideolojik yakıştırmalar ve karşılaştırmaların katalizör görevi görebileceği öne sürülmektedir (Tajfel & Turner, 1979). Gruplararası ve grup içi düşmanlığın (en azından bir dereceye kadar) ters ilişkili olduğuna inanılmaktadır. Dış savaşlar ve iç çekişmeler arasında bulunan umutsuz ve ters ilişki, devlet yönetiminde herkesin belirli bir dış düşmana odaklanması sonucunda iç gruplar arasında olağanüstü rahatlatıcı bir karşılıklı desteğin oluşması sıklıkla kullanılan bir durumdur (Brewer, 1999). Üstün olma, adaletsizlik, kırıklık, güvensizlik ve çaresizlik duyguları gruplar arası çatışmanın en temel sebepleri olarak sıralanmaktadır (Eidelson & Eidelson, 2003). Bu kurama göre, haklarının yendiğini ve ezildiklerini hisseden grupların baskın olan veya hedef olarak algılanan diğer gruba karşı grup dinamikleri içerisinde olumsuz tutum ve davranışlar geliştirebilmektedir. Spor dünyasında hem sahadaki sporcuların hem de taraftar gruplarının bu grup dinamiği ile şiddet ve saldırganlığa yönelmesi muhtemel görülmelidir.

1.17. Alt Kültür Hipotezi (Subculture Hypothesis)

Başarılı ve ünlü sporcular medya organları tarafından sürekli gündemde tutularak ülke çapında hatta uluslararası popülerliğe kavuşmaktadır. Aynı bireyler, çeşitli sektörlerce reklamlarda oynatılarak ürünlerin büyük kitlelere tanıtılması ve pazarlanması sürecinde temel aktörler olarak çok yüksek ücretler karşılığında görevlendirilmektedir. Böylece kulüp gelirlerinde de artış sağlandığı hatta söz konusu faaliyetlerin bazen sporcuların sahadaki performanslarından daha öncelikli olabildiği aktarılmaktadır (Benedict, 1998: 7). Çok genç yaşlarda profesyonel spor hayatına geçiş yapan yetenekli sporcuların göstermiş oldukları bu başarı bazılarını yavaş yavaş icra ettikleri spor haricindeki bireysel ve toplumsal görevlerinde sorumsuz davranmaya ve kendilerini toplumsal normlardan muaf görmeye itmektir. Müsabaka sonuçlarına odaklanmış kulüp yönetimleri çeşitli durumlarda sporcunun yanlış davranışlarının gerektirdiği cezai müeyyidenin uygulanmasını önlemek için ellerinden geleni yapabilmektedir (Brubaker, 1994). Bu sosyal imtiyazlar ve büyük maddi imkânlar ile çok genç yaşta tanışan sporcular her şeyi çok kolay elde etmeye kısa sürede alışabilmektedir. Bu kuram spor endüstrisini yetenekli sporcuları çok genç yaştan itibaren şımartarak kontrolü kaybetmelerine ve olumsuz sonuçlarla karşılaşmalarına sebep olduğu için eleştirmektedir (Benedict, 1998: 15–23). Böylece kendi normları ile bir alt kültür oluşmaktadır. Öte yandan spor seyircisinin de bu tip sporculara yönelik tutum ve davranışları farklı gelişebilmektedir. Bazen bunlar taraftarca dışlanırken bazen ilahlaştırılarak taraftar şiddetinin tetikleyicisi rolünü de üstlenebilmektedir. Üstünlük çabası içerisinde kazanmaya odaklanmış olan taraftarın şiddet davranışının bu tip sporcuların sorumsuz davranışlarından etkilenebileceği düşünülmektedir.

1.18. Holigan Bağımlılık Kuramı (Hooligan Addiction Theory)

Holigan bağımlılık kuramı bağımlılık olgusunun tırmanışa meyilli safhalarından esinlenilerek ortaya konmuştur. Bu kuramın temel hipotezi aşırı tutkulu taraftarların zaman içinde şiddete ve saldırganlığa bağımlı duruma geldikleridir. Saldırgan davranışların bazı radikal taraftarlara uyuşturucu maddelerin verdiği “kafası güzel olma” durumuna benzer bir haz verdiği belirtilmektedir. Aynı bir uyuşturucu müptelasının uyuşturucu maddenin hayalini kurması, ona erişmenin planını yaparken haz duyması gibi azılı holiganların da şiddet olaylarını planlarken

haz duydukları ileri sürülmektedir (Brown, 1991). Bu tip bireylerin sadece kendilerinin değil içinde buldukları grubun davranışlarını da etkileyebileceği ve bu sağlıksız psikolojik durumun bulaşıcı olabileceği gibi ihtimaller üzerinde durulmaktadır (Kerr, 1994).

1.19. Biçimsel Kuram (Figurational Theory)

Bilinen en disiplinler arası kuramlardan biri olarak görülen bu kuram taraftar şiddeti olgusunu açıklamak için biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve tarih alanlarına ait yaklaşımlardan faydalanırken toplumsal sınıfları ve onların köklerini merkeze almaktadır (Dunning, Murphy & Waddington, 1991). Bunu yaparken de insanlık tarihinin insan davranışlarının görgü kurallarının mükemmelleşmesine doğru evrildiği varsayımını kullanır. Böylece bireylerin kendi davranışlarını dış sınırlayıcılardan daha çok kendilerinin kontrol etmesi yönünde bir beklenti ve yönelimin olduğunu ifade eder. Bu şartlar altında git gide insanın hayal kırıklığı veya kızgınlığını yansıtabileceği ortam ve fırsatlar azalmaktadır. Bunu bir ihtiyaç gibi kabul eden bu kuram insanlarca hissedilen daha fazla suçluluk duygusu, utanma ve kaygının kızgınlığı dışa vurma imkânlarını azalttığını öne sürer. Medeniyetin binlerce yıllık serüveni sonucunda önceden çok daha belirgin olan şiddet yönelimi günümüzde artık sadece taraftar saldırganlığında kendine yer bulabilmektedir. Kendi kendisini kontrol etmeyi ve davranışlarını rafine etmeyi sürdüren insanlar şiddet yöneltme ile ilgili genlerinde hala barındırdıkları özellikleri bu sayede hayata geçirmektedir. Ayrıca bu davranışsal örüntü evrimi farklı toplumsal sınıflarda farklı tecrübe edilmektedir (Elias, 1971). Spor dünyasında bu farklı katmanların davranışları ve yaşam tarzları özellikle alt ve orta katmanlarda bulunan bireyler için daha görülebilir hala gelmektedir. Kulüp sahipleri, yöneticileri, sporcuların sergiledikleri gösterinin karşılığında elde ettikleri ücretler ile bu sistemin müşterisi olan taraftarın sahip olabildiği maddi imkânlar arasındaki uçurum günden güne büyümektedir (Dunning, 1999: 143). Ekonomik olarak git gide zayıflayan ve çaresizleşen taraftarın artık kaybedecek bir şeyi olmadığı algısının spor müsabakaları ile ilişkili şiddeti sonuçlarını düşünmeden tırmandırabilmelerinin altında yatan sebeplerden biri olduğunu savunmaktadır. Bu kuramın kapsayıcı yaklaşımı sayesinde aslında spor seyircisinin şiddet yöneliminin birçok farklı toplumsal problemin bir sonucu olabileceği görülebilmektedir.

1.20. Postmodern Kuram (Postmodern Theory)

Postmodern kuram birçok farklı boyuta sahip olsa da genel anlamda Marks, Weber ve Durkheim gibi toplumsal hayatın tecrübelerini geniş ve kapsayıcı kuramlar ile açıklamaya gayret gösteren modern çağ düşünürlerden uzaklaşma olarak tanımlanmaktadır (Ward Jr, 2002). Postmodern akıma göre toplumsal olguların kapitalizm ve sınıf çatışmasını öne çıkaran Marksist çerçevesi, Weber'in bürokrasileşmesi veya Durkheim'in sosyal dayanışması ile anlaşılması mümkün değildir. Postmodern kuramı sınırların ihlali veya normalden uzaklaşma prensibi ile anlamak daha olasıdır. Sınırların ihlal edilmesi veya normalden uzaklaşma tabii ki ancak tanımlanmış bir sınır veya normal mevcut ise mümkündür. Modernitenin toplumu tanımlamakta kullandığı temel argümanların yapıbozuma uğratılması (deconstruction) yoluyla modernist kuramların başarısızlıklarını anlamak ve onları aşmak postmodern kuramın temel maksadı olarak görülmektedir. Bu haliyle toplumu (ev sahibi takım ile ziyaret eden takım veya erkekler ve kadınlar) mantıklı ve düzenli bir şekilde bölmek yerine, öncekilerin doğru varsaydığı kalıpları ve sınırları ortadan kaldırmak için fırsatlar aramak postmodernizmin önemli bir özelliğidir. Bu bakış açısı *toplumsal katmanlaşmanın* da eski tanımların dışında yeniden şekillendiğini bu katmanları birbirinden net bir şekilde ayıran kültürel tercihlerin ve davranış örüntülerinin birbiri ile karıştığını, iç içe geçtiğini ve esneklediğini, bu eğilimin toplumsal katmanlar arasındaki hiyerarşinin sürdürülebilirliğini zayıflattığını öne sürmektedir (Turner, 1988: 65–76). Popüler kültür, medya ve sosyal etki gücüne sahip bireylerin bu dönüşümlerde etkisi olduğu da ifade edilmektedir. Bununla birlikte ayıp, kötü, çirkin ve güzel

kavramlarının da büyük ölçüde esnediği bazı sınırların ve kuralların erozyona uğradığı şeklin ve görselliğin ön plana çıktığı üzerinde durulmaktadır. İkel çağlarda gladyatör dövüşlerine has birtakım manzaraların postmodern toplumda ilgi görmeye başlaması, sporda şiddet ve saldırganlığın başarı ve statü sağladığı bir dönemde önceden ortaya konmuş doğru ve yanlış bildiren sınırların ne ölçüde esnediği ve ortadan kalkmaya başladığı görülebilir (Horne, Tomlinson & Garry, 2005: 261). Ayrıca bir sporunun nasıl başkaca kişisel özellikleri ve özel hayatıyla da taraftar veya sıradan insanların gündemini meşgul edebiliyor olması postmodern çağın bir özelliği olarak görülebilir. Bu yaklaşıma göre taraftarlar medya tarafından yayılan öfke ve sansasyonu da kullanarak yaşanan hayal kırıklığı ve saldırganlık dürtüsüyle değil daha çok zevk için veya sahip oldukları veya ait oldukları kimliğin kabul görmesi için zaman zaman sınırları zorlayabilir hatta geçebilirler ve şiddete başvurabilirler (Ward Jr, 2002). Bunun sadece keyif için ve rastgele bir örüntü şeklinde yapıyor olması önceki kuramların ortaya koymaya çalıştığı sebep sonuç ilişkisini kurmayı oldukça zor hale getirmektedir. Çünkü değişen zaman ve ortamı şekillendiren etkiler ile birlikte hatırı sayılır bir çoğunluğun değer yargıları ve tercihleri esnemeye ve erozyona uğramaya başladığı anlamına gediğinden eğer spor dünyasında şiddet ve saldırganlığın sebebi de toplumlara oluşturan insanların böyle tercih etmesi gibi bir argümanı ortaya koyacaktır. Bu yönde bir gidiş kültürü, kabul gören değerleri de zaman içinde değiştireceğinden saldırganlık ve şiddet davranışının ayıplanması, bir davranış problemi olarak görülmesi de erozyona uğrayabilecek ve bunları düzenleyen yasal çerçeve de zamanla değişebilecektir. Postmodern kuram ile sporda şiddet davranışlarına bakıldığında oldukça kaotik ve entropik bir gidişin söz konusu olabileceği ve toplumsal sözleşmenin tekrar gözden geçirilmesinin gerekebileceği anlaşılmaktadır.

1.21. Halk Sağlığı Problemi (Public Health Problem)

Gilligan (1997) tarafından geliştirilen bu bütüncül kuram şiddeti acımasız cezalar ile ortadan kaldırılabilecek ahlaki veya yasal/rasyonel bir ikilem perspektifi (*caydırma kuramı/deterrence theory*) yerine hem kurban hem de şiddete başvuran açısından trajik bir durum olarak ele almayı önermektedir. Genel anlamda toplumda suçun engellenmesi için çoğunluğun kabul etmiş olduğu sosyal sözleşme kapsamında ceza kavramının işlevsel olarak kullanılması binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Fakat suç olgusuna sebep olan veya katalizör görevi üstlenen faktörler pek çeşitlidir ve cezayı arttırmanın suçu azaltmadaki etkisi oldukça tartışmalı bir konudur (Kızmaz, 2005). Halk sağlığı problemi yaklaşımı şiddeti bir suçtan çok önlenabilir bir halk sağlığı problemi olarak görmekte şiddetin temel sebeplerini bulmak ve ortadan kaldırmak suretiyle ortadan kaldırılabileceğini belirtmektedir (Dahlberg & Krug, 2006). Gillian'a göre şiddetin tek evrensel sebebi adaleti sağlama ve idame ettirme çabasıdır. Burada bahsedilen adalet genellikle şiddete başvuran kişi adaletten ne anlıyorsa odur. Şiddet davranışını ortaya çıkışını biyolojik, sosyolojik, antropolojik, politik ve ekonomik faktörlerle ilişkilendirilse de kuram aslında şiddet olgusuna psikolojik ve psikoanalitik perspektiften bakmaktadır (Lewis, 1982). Bu bakış açısı spor dünyasındaki şiddet ve saldırganlığın sistemsel bir sonuç olarak görülmesi ve sistemin bu davranışının sebeplerinin girdiler ve süreçler kapsamında irdelenmesi ve ortadan kaldırılarak bütünü tedavi edilmesi şeklinde yorumlanabilir.

1.22. Ahlaki Panik Kuramı (Moral Panic Theory)

Cohen (1972) tarafından geliştirilen ahlaki panik kuramı, ahlaki panik durumunun bazı kişi veya grupların toplumu yönlendirme gücüne sahip odaklarca sosyal değerler ve çıkarlara tehdit olarak tanımlanması ile ortaya çıktığını önermektedir. Etiketleme ve "kötülüğün dramatisasyonu" kuramları (Tannenbaum, 1938) ile ilişkili olan bu kurama göre, en temel problem toplumun büyük bölümünce nispeten küçük ve önemsiz olaylar ve durumlara gereğinden çok büyük reaksiyon gösterilmesidir. Özellikle basın böyle durumlardan korkunç ve bir o kadar da ilgi çekici hikâyeler yaratabilmektedir. Olayların ciddiyeti karışan gençlerin

sayısı, uygulanan şiddetin vahşeti, meydana gelen hasarın büyüklüğü ve toplumu nasıl olumsuz etkilediği üzerinden hem abartılabilmekte hem de çarpıtılabilmektedir. Bu arada toplumunun tamamının bu olaydan ne kadar etkilendiği ile ilgili gerçeklerden bahsetmemek tercih edilebilmektedir. Böyle bir furya içerisinde etkileme gücünü elinde bulunduranlar genellikle yalan hikâyeleri gerçek, doğrulanmamış söylentileri yaklaştırmakta olan saldırganlık ve şiddetin sağlam delil ve habercileri olarak servis ederler (Cohen, 1972, 31). Toplumdaki tehdit algısının abartılmış ve şişirilmiş olduğu bu zamanlarda genel olarak toplum basınıyla ve polisiyle tanımlanmış olan tehdit davranışının aktörlerine tepki gösterir. Cohen (1967) bu tepkilenme sürecine “toplumun hassaslaşması” ismini vermektedir. Toplumun hassaslaşması ile birlikte sapkın ve zararlı davranışlar tanımlandıktan sonra doğru kabul edilen davranış örüntülerinden en küçük bir sapma hemen fark edilmeye, eleştirilmeye, yargılanmaya ve tepki görmeye başlar. Böylece çok küçük vukuat veya olaylar, minik kabahatler veya toplantılar anında basının ve polisin dikkatini celp etmeye başlar. Basında yaklaşan kıyameti bildiren çok iddialı manşetler toplumda hassaslaşma sürecinin iyice tepe noktaya yaklaştığının habercisi olabilir. Dahası asayiş sağlamaktan sorumlu polisin aşırı zalim tutumu kalabalığın içinde bulunan birtakım bireylerin kışkırtılmasına ve etraflarını da kışkırtmalarına ve çatışmanın iyice tırmanmasına sebep olabilir.

Cohen bu kuramı medya, kamu ve asayişten sorumlu unsurların gençlik hareketlerine ve gösterilerine verdiği tepki ve etkileşimi açıklamak için ortaya koymuştur (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 22). Ahlaki panik kuramı başlangıçta saldırganlık ve şiddetin neden kaynaklandığı hususunu dikkate almadığı için eleştirilse de (Garland, 2008) aslında çok büyütülmesinin pek anlamı olmayan ufak tefek olayların toplumsal isyanlar seviyesine getirilmesinin altında yatan lanetli döngüyü ortaya koyarak hatırı sayılır bir katkı sağlamaktadır. Özellikle spor seyircisinin müsabaka heyecanı ile yaptığı bir takım ufak taşkınlıkların medya ve otoritelerce çok abartılması ve sert tedbirler ile üzerine gidilmesi saldırganlık ve şiddeti artırmada katalizör etkisi üstlenebilmektedir.

1.23. Katma Değer Kuramı (Value-added Theory)

Smelster (1963) tarafından önerilen bu kuram sürü şiddetinin ortaya çıkmasını sağlayan altı belirleyici durum tanımlamaktadır. Bu belirleyicilerden önce gelen sonra gelenin ön şartı durumundadır. Birinci belirleyici yapısal uygunluktur. Bu şart farklı takım veya sporcuları destekleyen taraftar gruplarının aynı ortamda müsabakayı izlemek için bulunmaları şeklinde örneklenebilir. İkinci belirleyici yapısal gerilmedir. Bu şart yeni normlar oluşturacak birbirine yeterince yakın ve kendi içerisinde sıkı safların oluşabilmesidir. Böylece rakip taraftar grupları birbirlerine laf atma, iğneleme ve kızdırma için uygun şartları yakalamış olurlar. Üçüncü aşama grup içerisinde ortak bir inanç veya algının büyümesi ve yaygınlaşmasıdır. Bu şart ile birlikte algılanan tansiyon ve bunu ortadan kaldırmanın yollarını arayan kolektif akıl çalışmaya başlar. Maksat genel anlamda rakip taraftara her manada üstünlük sağlamak veya haddini bildirmektir. Dördüncü aşama hızlandırma diye isimlendirilmektedir. Bu aşamada genellikle şiddeti tetikleyen bir olayın gerçekleşmesi söz konusudur. Bu olay hakemin tartışmalı bir kararı veya oyunda bir sporcunun rakip oyuncuya uyguladığı sert bir hareket olabilir. Beşinci belirleyici hareketlenmedir. Bu aşamada kendisini mağdur hisseden grup harekete geçer ve şiddet ve saldırganlık davranışı başlar. Taraftar arasında liderlik yapan amigoların, kulüp yöneticilerinin veya sahadaki oyuncuların bir takım tetikleyici davranışları bu aşamada çok kritik bir tetikleyici rol oynayabilmektedir. Altıncı aşama ise toplumsal kontrolü sağlama işlemleridir. Toplumsal asayiş sağlamayla görevlendirilmiş birimlerin önleyici veya engelleyici faaliyetleri bu aşamada devreye girerek şiddet ve saldırganlık davranışlarını sona erdirmeye çalışır. Bu kuram taraftar saldırganlığının altında bir rasyonalite olduğunu farz ederken kalabalığın yanlış giden bir durumu düzeltmek için kuvvet veya şiddet kullanılabileceğine inanmalarından ötürü saldırganlığın ortaya çıktığını öne sürmektedir. Özellikle sürü şiddetinin anatomisini ve

aşamalarını analiz etmede faydalı görülebilecek bu kuramın durumu yönetmede sistematik bakış açısı kazanma açısından faydalı olacağı düşünülebilir.

2. Tartışma

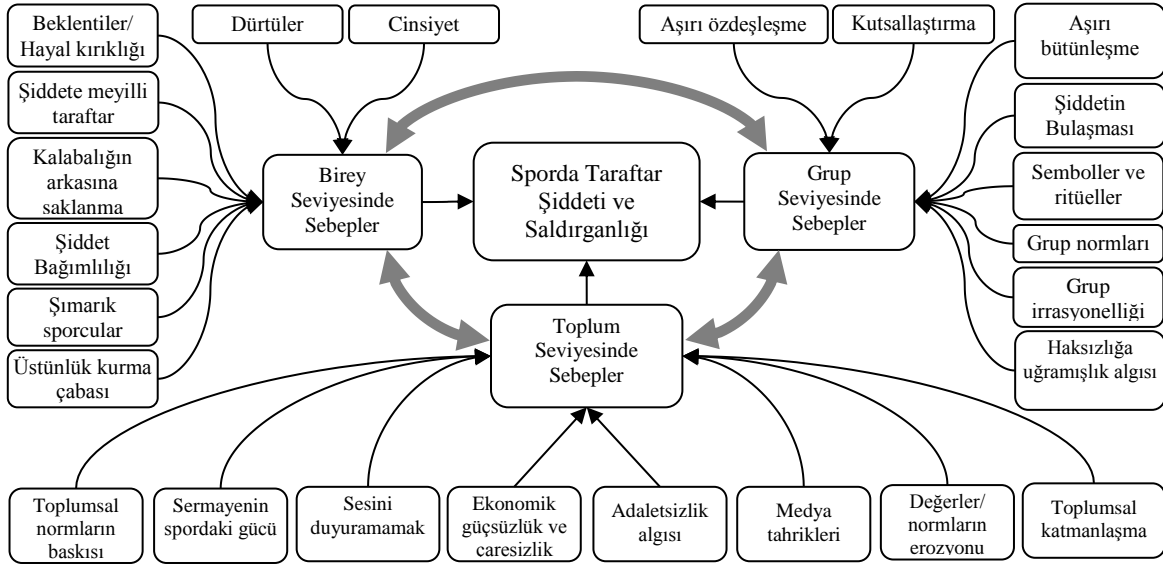
Taraftar şiddetine yönelik yazındaki kuramlar incelendiğinde; araştırmacıların birçok teori geliştirmesine rağmen olguyu açıklamakta hala zorlanıldığı görülmektedir. Öncelikle konu kendi içerisinde çeşitli zorluklar içermektedir. Örneğin, bazı durumlarda, taraftar şiddeti açıkça planlanmış bir faaliyetken ve bazı durumlarda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, taraftar şiddetinin hem fiziksel hem de sözlü saldırılardan oluşuyor olması bu olgunun farklı biçimlerinin birbirinin aynısı mı yoksa farklı mı ele alınması gerektiği sorunu ortaya çıkarmaktadır. Dahası kültürel farklılıkların etkileri ile birlikte olguyu tek başına açıklamayı başaracak bir kuram ortaya koymayı daha da zorlaştırmaktadır. Bu durumun biraz da sosyal bilimlerin konuya olan göreceli ilgisizliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Sporun sosyolojinin bir alt alanı olarak 1960'lara kadar anılmaması bu ilgisizliğin kanıtı olarak görülmektedir (Ward, 2020). Bu gecikmiş ilgi on yıllarca spor sosyolojisinin kendine alanda bir alt dal olarak yer bulmasına engel olmuştur. Alandaki araştırmacıların kendi görüş ve bulgularını alandaki diğer akademisyenleriyle bütünleştirme çabası içinde olmalarının taraftar şiddetini açıklamada yeterince kapsayıcı kuramsal yaklaşımların ortaya konamamış olmasında payı olduğu görülmektedir. Yazında bulunan kuramlar daha çok farklı noktalardan olguya bakarak ele aldıkları problemi anlamaya yönelik olarak görülmektedir.

Tablo 1. İncelenen Kuramların Ortaya Koyduğu Faktörler ve Etki Seviyeleri

Kuram	Mekanizma	Neden / Faktör	Seviye
Dürtü-Deşarj / Arınma	Biriken kötü enerjinin daha kötü bir şeye dönüşmeden dışarı atılması ve bu sırada bazen ahlak bileşenini terk etme, ilkelleşme davranışları	Doğal dürtüler	Birey
Cinsiyet	Erkekler taraftarların şiddet yönelimi kadınlara göre daha yüksektir	Cinsiyet	Birey
İşlevselci	Doğal dürtüler kötü enerji birikimine sebep olur. Spor toplumdaki fonksiyonu gereği kötü enerjiyi atmak için uygun ortam sağlar.	Doğal dürtüler ve sosyal sorunlar	Birey
Hayal Kırıklığı–Saldırganlık	Beklentilerin gerçekleşmemesinin, engel olan şeye karşı şiddete sebep olması	İleri seviye özdeşleşme, yüksek beklentiler	Birey
Kimlik Kaynaşması	Takım ile aşırı özdeşleşme, aşırı sadakat, kimlik yitimine sebep olur. Birey takımı uğruna her türlü fedakârlığı yapabilir. Suç işleyebilir.	Aşırı özdeşleşme, sadakat, kimlik yitimi	Grup
Kolektif Akıl Kuramı	Grubun ikelliğinin ve saldırganlığının bireyi kuşatması, bireyin rasyonellikten uzaklaşarak grubun kolektif akıl seviyesine inmesi, irrasyonelleşme	Grubun kuşatması	Grup
Adanmış Aktör Kuramı	Takımı “kutsallaştırma” ve başarısı uğruna bireyin kendisini kontrolsüzce adanması	Takımı kutsallaştırma	Grup
Sembolik Etkileşim	Takım ile ilgili sembollere büyük anlamlar atfetme sonucunda başarısızlığı hazmedemeyerek ve şiddete başvurma	Takım sembollerine aşırı önem verme	Grup
Etkileşim Ritüeli	Taraftar grubu içi kapalı iletişimin gruba bağlılığı ritüeller oluşturarak artırması, dolayısıyla diğer gruplardan uzaklaşma, ötekileştirme ve şiddet için uygun duygu durumlarının oluşması	Grup içi kapalı etkileşim, diğerlerinden uzaklaşma	Grup
Bulaşma	Taraftar grubu içindeki etkileşim ile şiddete sebep olabilecek duyguların hızla paylaşılması, şiddet davranışının böylece tüm üyelere hızlıca bulaşması	Lider–grup etkileşimi	Grup
Beliren Norm	Taraftar grubunun normlarında etkilenme ve onları etkileme, şiddet norm ise şiddet davranışına yönelme	Grup normları	Grup
Yakınsama	Şiddete meyilli bireylerin tribünlerde şiddet sergilemek için bilinçli olarak bir araya toplanması	Şiddete meyilli taraftar	Birey

Anonimlik	Kalabalık taraftar grubu içine gizlenerek şiddete yönelme	Kimlik tespitinin zor olması	Birey
Holigan Bağlılığı	Şiddet eğiliminin bireysel bir bağımlılık haline gelmesi ve daha çok plan ve hazırlık ile daha yüksek dozda uygulanması	Şiddet bağımlılığı	Birey
Üstünlük Çabası	Karşı tarafa üstünlük kurma dürtüsünün tırmanma döngüsüne girmesi sonucu kontrolden çıkarak şiddete dönüşmesi	Üstünlük kurma çabası	Birey
Gruplar Arası Çatışma	Kendi içlerinde aşırı birleşmiş taraftar gruplarının haksızlığa uğradıkları algısı ile karşılıklı tırmandırdıkları düşmanlık döngüsü, ötekileşme	Grup içi aşırı bütünleşme	Grup
Alt Kültür Hipotezi	Aşırı şımartılmış ve varlıklı hale getirilmiş sporcuların normlara ve değerlere aykırı davranışları taraftarı kızdırması veya coşturması sonucunda oluşan şiddet	Şımarık sporcular	Birey
Sosyal Tabakalaşma	Spor dünyasının kontrolünün sermaye sahiplerine geçmesinden ötürü emekçilerin kendilerini haksızlığa uğramış hissetmesi ve tepkisini kolektif olarak ancak tribünde gösterebilmesi, bu tepkinin bazen şiddete dönüşmesi	Spor dünyasında sermayenin etkisi	Toplum
Biçimsel Kuram	Modern normların insanları kontrol etmesinden ötürü, tribünden başka şiddet dürtüsünü boşaltacak bir ortam kalmamıştır. Seyircinin spor dünyasına egemen olan sermayeye tepkisi büyümektedir. Ekonomik olarak güçsüzleşen seyirci, kaybedecek bir şeyi olmadığını hissederek sonuçlarını düşünmeden şiddete yönelerek tepkisini göstermektedir.	Modern normların baskısı, gelir eşitsizliği, sermayenin spordaki egemenliği	Toplum
Postmodern Kuram	Her şeyin ticarileşmesi, değerlerin ve normların erozyona uğraması ve bulanıklaşması, doğru ve yanlışın birbirine karışması, şiddetten keyif almanın yeni normal olarak yükselmesi, toplumun şiddet eğilimine uygun olarak kültürün yeniden şekillenmesi süreci yaşanmaktadır.	Değerlerin ve normların erozyonu	Toplum
Halk Sağlığı Problemi	Sporda şiddet toplumsal kötüyeye gidişin bir sonucu olarak bir hastalık gibi ele alınmalıdır. Birçok farklı disiplinin konusuna giren faktörler bulunmaktadır. Çözüm hepsinin ele alınması gerekir.	Biyolojik, sosyolojik, politik ve ekonomik faktörler	Toplum
Ahlaki Panik Kuramı	Medya tarafından toplumdaki tehdit algısı şekillendirilmektedir. Spor dünyasındaki küçük olaylar büyütülerek kin ve nefret artırılmaktadır. Bu algı daha fazla şiddete	Medya etkisi	Toplum
Katma Değer Kuramı	Haksızlığa uğrama durumunda grubun düzeltici davranışları. Ortam, gerilme, ortak algı, hızlandırma, tetikleme, hareketlenme, şiddet davranışı, kontrolün sağlanması	Haksızlığa uğrama algısı	Grup

Bu çalışmada taraftar şiddetini açıklamaya yönelik olarak ortaya konmuş 23 adet kuram incelenmiş, odaklandıkları seviyeye göre organize edilmeye çalışılmıştır. Bu incelemede içerik analizi yöntemi ile kuramlar tarafından öne çıkarılmış olan şiddet davranışına sebep olan veya teşvik eden faktörler tespit edilmiştir. Ayrıca bu faktörlerin etki hedefleri incelenerek sebep sonuç mekanizmasının düzeyi birey, grup ve toplum olarak üç kategoriye ayrılmıştır.

Şekil 1. Taraftar Şiddet ve Saldırganlığını Teşvik Eden Faktörler ve Durumlar

2.1. Birey Seviyesindeki Nedenler

Bireyin şiddet ve saldırgan davranışlara yönelmesinin altında yatan sebepleri açıklamaya çalışan birçok kuram bulunmaktadır. Bazılarına göre insanda saldırgan tavırlar on binlerce yıllık evrimin bir sonucu olarak genetik dizilimde kendisini koruyan bir özelliktir. Bu gen hayatta kalmayı belirli bir yere kadar desteklediğinden yerini kaybetmeden insan genetiğinde yerini korumayı başarmıştır. Dengesiz saldırganlık genetik özelliği hayatta kalma şansını azalttığından ötürü evrimsel süreçte varlığını devam ettirmesi beklenmemektedir. Rekabet, mücadele, avlanma ve hasmından korunma davranışları ile ilişkili görülen bu özelliğin benzerleri ile birlikte günümüzde varlığını devam ettirmesi doğal karşılanmaktadır (Gregory, 1987,18). Bu görüşü destekleyen akademisyenler insanın doğal olarak şiddet ve saldırganlığa eğilimi olduğuna inanmaktadır. Spor taraftarının şiddet davranışını açıklayan kuramların dürtüler, beklentiler, hayal kırıklığı, üstünlük kurma çabası ve şiddete meyilli taraftar şeklinde tanımladıkları faktörler bireyin doğuştan üzerinde taşıdığı özellikler ile ilgili görülmektedir. İnsan hayatta kalabilmek, türünü sürdürebilmek, arzu ettiği hedeflerine ulaşmak, yaşam kalitesini sürdürülebilir halde tutmak için sürekli mücadele etmektedir. Bu süreçte adaletsizlik ve haksızlık gibi durumlarla karşılaştığında tabiatında bulunan tepkileri vermektedir. Desteklediği takıma, oyunculara veya bireysel olarak kendisine desteklediği takımla ilgili haksızlık yapıldığını düşündüğünde doğal savunma mekanizmaları faaliyete geçmektedir. Çünkü insan genel olarak akranlarından daha iyi olma, üstün olma, daha fazla beğenilme arzusu içerisindedir. Bu arzularıyla ilişkili olarak beklentiler geliştirmekte ve hayaller kurmaktadır. Haklı olduğuna inandığı hususlarda hayallerini yıkan veya engelleyen aktörlere karşı tepki oluşturması normal karşılanmalıdır.

Kuramların açıklamakta zorlandığı hususlardan birisi de şiddete meyilli taraftar olgusudur. Bir bireyin şiddete meyilli olmasını etkileyebilecek pek çok sebep bulunabilmektedir. Biyolojik sebepler kadar öğrenilmiş bir takım hususlar da şiddet ve saldırganlık davranışını etkileyebilmektedir. Bunlar aile, arkadaş, okul, sosyal çevreden etkilenebilmektedir. Bu çevresel faktörler ve yaşanmışlıkların birikimi insan mizacında önemli değişikliklere sebep olabilmektedir. Şiddet bağımlılığı kavramı bu kapsamda ele alınmaktadır. Şiddete maruz kalma, şiddeti özendirilen ortamlarda etkilenme ve şiddet uygulamaya davranışlarının bazı bireylerde şiddet bağımlılığına sebep olduğu, bunu kişilik bölünmesi gibi durumlarla da ilişkili olduğu bildirilmektedir. Spor taraftarı günlük yaşamında gayet sakin ve barışçıl bir tutum

sergilerken taraftar kimliğine büründüğünde şiddet ve öfke kusan bir zorbaya dönüşebilmektedir. Bu durum taraftar kimliğini çıkardığında eski sakinliğine geri dönebilmektedir. Şiddet bağımlılığı profesyonel destek ve tedavi gerektiren bir durumdur. Holigan diye tabir edilen bu bireylerin gerekli tedaviler sonucunda normalleşinceye kadar spor müsabakalarından uzak tutulmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Şiddete meyilli kişi olgusunu açıklayan diğer bir yaklaşım ise cinsiyet temeline dayanmaktadır. Yapılan araştırmalar erkeklerin kadınlara göre taraftar şiddetine daha fazla eğilim gösterdiğini ortaya koymuştur.

Bazı bireyler toplumdaki sosyal sözleşmenin oluşturduğu suç ve ceza sisteminin caydırıcılığından çekindikleri için kendilerini sınırlayarak suç işlemekten alı koymaktadır. BU tip bireyler kimliklerini saklayabilecekleri bulanık ortamları işlemeyi planladıkları suçu işleyip karşılığı olan cezadan kaçmak için suiistimal etmektedir. Tarafdar kalabalığı içinde bazı bireylerin kalabalığın arkasına sığınarak şiddet ve saldırganlık davranışı göstermeleri bu şekilde açıklanmaktadır. Taraftar gruplarının içerisinde bu tip bireylerin tespit edilmesi oldukça zor gibi görünse de genel olarak toplum düzeninin, sosyal hayatta suç ve ceza kavramlarının bilincinde olan grup üyelerinin çoğunlukta olduğu ortamlarda tespit edilmeleri ve yaptıklarından ötürü hesap vermelerinin sağlanması mümkün görülmektedir. Bahse konu bilincin düşük olduğu gruplarda ise taraftar davranışlarının gözetlenmesi için yüksek bilişim teknolojilerinin kullanılmasının anonimlikten faydalanarak suç işlemeye çalışan bireyleri engelleyebileceği düşünülmektedir.

Spor dünyasının gittikçe büyümesi ve zenginleşmesi sonucunda sporcuların inanılmaz servete sahip olmaları taraftar ile sporcu arasındaki uçurumu devasa hale getirmiştir. Sistemin varlık sebebi olarak kendini gören taraftar bu uçurumdan rahatsız olduğu kadar eline geçen imkanlar ile türlü şımarıklıklara yönelen sporculara da tepki duyabilmektedir. Bu tepki zaman zaman oyun esnasında hata yapan sporcuyu aşırı eleştirme, aldığı paranın hakkını verememekle suçlama, sözlü ve fiziksel şiddete kadar uzanabilmektedir. Spor dünyasının sermaye ile ilişkisinin gözden geçirilmesi, toplumsal kaynakların daha adil dağıtılmasının şımarık sporculardan ötürü duyulan rahatsızlıkların azaltılmasında etkili olabileceği görülmektedir.

Birey seviyesinde etkili olan faktörlerin şüphesiz grup seviyesindeki şiddet ve saldırganlık mekanizmaları ile ilişkileri bulunmaktadır. Grubu oluşturan bireyler, ya üye ya da lider olarak grubun içinde bulunmakta, ya gruptan etkilenmekte ya da grubu etkilemektedir.

2.2. Grup Seviyesindeki Sebepler

Taraftarın şiddet ve saldırganlık davranışları çoklukla grup dinamiği ve grup davranışı şeklinde gerçekleşmektedir. Bir spor kulübünün tüm paydaşları bir grup olarak tanımlanabileceği gibi bir kulübün taraftar camiasının içinde alt gruplar da bulunabilmektedir. Bu taraftar gruplarının iç dinamikleri ve davranış mekanizmaları birbirinden farklı olabilmektedir. Grup sosyal bir yapı veya kurum olarak aynı birey gibi varlığını devam ettirme refleksine sahiptir. Bu bağlamda; grup refleksleri bireysel seviyede dürtüler ile benzer sebep sonuç ilişkilerine sebep olabilmektedir. Yine bireysel düzeyde ele aldığımız üstünlük kurma çabası, beklentiler, hayal kırıklıklarının da grup seviyesinde haksızlığa uğramışlık algısı gibi kolektif yansımalarının olması kaçınılmaz görünmektedir. Ayrıca içinde barındırdığı bireylerin özelliklerinden etkilenecek olan grubun kolektif davranışının üyelerinin duyarlılıklarına göre şekillenmesi beklenebilir.

Öte yandan, grubun üye davranışını şekillendirmesini ön plana çıkaran kuramsal yaklaşımlar bireyin grup içi norm ve dinamiklerden etkilenecek aşırı özdeşleşme, kutsallaştırma, aşırı bütünleşme gibi bireyin kimliğinden uzaklaşması sonucunu doğurabilecek durumlara temas etmektedir. Grubun bireyi kuşatması ve onu etkisi altına alması genel itibarıyla yapısalcı öğrenme kuramlarıyla uyumlu görülmektedir. Kalabalık ve baskın olanın diğerinin

şekillenmesinde kütlesi kadar etkili olması beklenen bir durum olarak kabul edilmektedir. Şiddetin grup içinde şiddet eğilimlilerden diğerlerine bulaşması şeklinde de gerçekleşebilen bu etki mekanizmasında grubun ne kadar yaratıcı olduğu ve üyelerini yörengede tutabilmek için ne gibi normlar, biçimsel simgeler ve ritüeller oluşturabildiği önem kazanmaktadır. Bunlar bazen olumlu bazen olumsuz durumlar ortaya koyabilse de özellikle bir gruba ait olma ihtiyacı duyan bireylerin ilgisini çekebildiği ölçüde başarılı olabilmektedir.

Şiddeti ön plana çıkaran bir grubun oluşturduğu problemler bazen yeterince süslü imgeler ve ritüeller ile birleştğinde bireylerin ilgisini çekebilme, zaman içinde etkileşimler ile gerçekleşen indoktrinasyon ile grup ile aşırı bütünleşmiş ve özdeşleşmiş, kimliğini bu uğurda kaybetmiş bireylerin ortaya çıkması mümkün olabilmektedir. Bireysel seviyede mantık dışı davranışlar taraftar grubu içinde üyelerce normal karşılanabilmektedir. Grup irrasyonelliği diye bilinen bu durum, normal yaşamda bireyleri yapmayacağı bazı olumsuz davranışların grup ile beraber yapabilmesine sebep olabilmektedir.

Grup içinde şiddet ve saldırganlık davranışı gruplar arası çatışma kuramlarıyla benzerlik içinde görülmektedir. Burada temel motivasyon kaynakların gruplar arasında paylaşımında grubun menfaatine bir sonuç ortaya çıkarabilmek en azında haksızlığa meydan vermemek için gerekli tedbirleri almak şeklinde oluşmaktadır. Kurumsal olarak kendini devam ettirmek refleksine sahip olan taraftar gruplarında şiddet ve saldırganlığın kabul edilebilir bir norm olarak belirlenmiş olması ve diğer destekleyici biçim, söylem ve ritüellerle desteklenmiş olması grup seviyesinde taraftar şiddetinin en belirgin sebebi olarak görülmektedir.

Kulüplerin taraftar gruplarının haberleşme ortamları, simgeleri, ritüelleri, geçmişte yaşanmış olaylar gruplar hakkında oldukça belirgin bir içerik sunabileceği düşünülmektedir. Müsabakalar esnasındaki grup davranışları da grup yapısı hakkında bir takım ipuçları verebilecek göstergelerdir. Taraftar gruplarının sanal dünyada bıraktığı izler, üyelerin görüşleri, oluşturdukları marş ve tezahürat repertuarı araştırmacıların birçok grup seviyesi faktörü ortaya çıkabilmesini mümkün kılmaktadır. Ancak böylece habişleşmiş bazı kurumsal yapıların birey davranışları üzerindeki olumsuz etkileri bilimsel olarak ortaya konulabilir. Bu bilgiler ışığında ilgili taraftar grupları ile ilgili teşhis, tedavi ve gerekirse yaptırımların uygulanması mümkün olabilir. Bu eleme sayesinde masum taraftarın iyi huylu gruplar ile buluşması, hastalıklı gruplardan uzaklaşması sağlanabilir.

2.3. Toplum Seviyesindeki Sebepler

Sporda taraftar şiddetini toplum seviyesinde açıklamaya çalışan kuramlar temelde toplumsal sorunların spor dünyasına yansması şeklinde bir yaklaşım sergilemektedir. Büyük ve kalabalık olan küçük ve az olanı etkilemesi sosyal olaylarda sıklıkla görülen bir durumdur. Bu kapsamda, taraftar gruplarının tutum ve davranışlarının ait oldukları toplumun genel yapısı, kültürü, gelenekleri, yönetim şekli, egemen dünyayı algılama biçimi ile ilişkili olması şartı olmalıdır.

Bu alanda en baskın anlayış toplumsal katmanlaşma kuramı ile açıklanan durumdur. Bu kurama göre toplumu oluşturan bireyler toplum içindeki fonksiyon ve güçlerine göre birbirine yakınlaşmakta ve diğerlerinden uzaklaşmaktadır. Bu kümeleşme genel anlamda ekonomik güce göre kötünden iyiye doğru bir katmanlaşma ile ifade edilmektedir. Birey ve gruplar ait oldukları katmanın içinde birbirlerine yakın evrildiklerinden ve ortak ilgi ve çıkar kümelerine sahip olduklarından benzer bir kültür ve tercih eğilimi oluştururlar. Endüstri devrimi sonrasında toplumsal katmanlaşmayı belirleyen sınırların belirginleştiği, kaynak dağılımının üst katmanlar lehine dengesiz biçimde değiştiği, bu yüzden katman arasındaki paylaşımların ve karşılıklı anlayışın azaldığı öne sürülmektedir. Spor taraftarının sayısal olarak büyük çoğunluğunu toplumun alt katmanlarından gelen bireylerden oluşuyor olmasına rağmen spor dünyasının kontrolünün en üst katmanlardaki bireylerin eline geçmiş olmasının bir rahatsızlık ve tepki

doğurduğuna inanılmaktadır. Alt katmanlarda bulunan bireylerin günlük yaşamlarında algıladıkları haksızlık ve adaletsizliğe yönelik olarak seslerini duyurmaları günümüz toplum kural ve normları içinde mümkün görünmemektedir. Ekonomik güçlükler içinde kendisini çaresiz hisseden alt katmanlardan bireyler toplumda geçerli olan normlara rağmen kendilerini ifade edebileceği bir yer olarak taraftar gruplarının tribünleri doldurduğu zamanları seçmektedir. Burada iki ana mekanizmanın etkili olabildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, günlük yaşamında adaletsizliğe uğradığını düşünen kalabalık kitlelerin oluşturduğu spor taraftarının tribünleri hoşnutsuzluğunu toplu olarak sergileyebileceği bir yer olarak değerlendirmesidir. İkincisi ise spor dünyasının kontrolünü eline geçirmiş olan üst katmanlarda bulunanlara tepkilerini göstermek için uygun bir ortamı yakalamalarıdır.

Postmodern yaklaşımlar toplumsal değer ve normların son zamanlarda erozyona uğradığını bu yüzden de taraftar şiddet ve saldırganlığının artış gösterdiğini öne sürmektedir. Toplumlar canlılara benzer şekilde zaman içinde değişen şartlar ve ihtiyaçlara göre evrim göstermekte, değerler ve normlar da bu süreçte yavaş da olsa değişmektedir. Bu yaklaşım genel itibarıyla bu durumun doğal olduğunu, değerlerin değişmesi ile birlikte dün doğru olan bazı şeylerin yarın yanlış olacağını, dün yanlış olanların ise yarın doğru olabileceğini, bununla uyumlu olarak da şiddet ve saldırganlık kavramları ile ilgili algılarında tarih boyunca değiştiğini ve değişimin devam edeceğini öne sürmektedir. Bu anlayışa göre geleceğin yeni normali şiddet ve saldırganlık olabilir. Bu yeni değer şeması spor taraftarının tutum ve davranışını da etkileyebilir. Postmodern kuramın spor taraftarının şiddet ve saldırganlık davranışlarını açıklayan bu yaklaşımını destekleyen örnekler bulunmaktadır. Kafes döğüşleri gibi şiddetin en yüksek ölçüde sergilendiği bir takım sporumsu faaliyetlerin açık veya örtülü olarak uygulanması ve hatırı sayılır ölçüde izleyici ve taraftar bulabilmesi toplumdaki değişimin bir örneği olarak gösterilmektedir. Tarihsel yolculuğunda sporda şiddetin yer bulması ile de ilişki olan bu eğilimler ile mücadele etmenin hiç de kolay olmadığı görülmektedir (Jewell, Moti & Coates, 2011). Spor dünyasının tamamen arz ve talep üzerine inşa edilmesinden kaynaklanan bu durumun talep devam ettikçe kendisine bir varoluş gayesi bulması kaçınılmazdır. Barışçıl değerlerin toplumsal olarak özendirilmesi şiddete doğru kayan değerlerin dengelenmesi için hükümetlerce öncelikli olarak alınması gereken bir tedbir olduğu düşünülmektedir. Ayrıca şiddet içeren sporumsu faaliyetlerin hukuk sistemi içerisinde kontrol altına alınması, düzenlenmesi ve gerekirse yasaklanmasının uygun olabileceği değerlendirilmektedir. Sert rekabet ve fiziksel temasa dayalı mücadeleye dayanan bir takım spor dallarının varlığı taraftar şiddetini teşvik edecek manzaraların oluşmasına sebep olabilmektedir (Bloom & Smith, 1996). Söz konusu spor dallarının taraftarının şiddet ve saldırganlığa yönelmesi, atletizm veya yüzme taraftarınınkinden daha sıklıkla olabilmektedir (Jarvis, 2005: 37). Burada toplumsal düzeyde bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Şiddeti çağrıştıran ve taraftar şiddetine zemin hazırlayan sporları ortadan kaldırmak, o sporları yapan ve keyifle izleyen milyonlarca insanı mutsuz etmek anlamına gelecektir. Bu kapsamda, kısa vadede çözüm üretecek yasaklama gibi tedbirlerden çok toplumsal değerleri daha barışçıl hale getirmeye yönelik politikaların uzun vadede daha etkili olabileceği söylenebilir. Bu tip politikaların ülkelerin milli stratejileri ile ne kadar uyumlu olabileceği ise ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmalıdır.

Toplumsal değerler ve normlar ile ilişkili olarak farklı toplumların spor ortamında şiddet eğilimleri arasında farklılıklar olduğu da bilinmektedir. Savaşçı özelliklere sahip bazı toplumların daha çok şiddet içerikli sporları yapmaktan ve izlemekten hoşlandıkları, barışçıl toplumların ise daha barışçıl spor dallarını tercih ettikleri bildirilmektedir (Keefer, Goldstein & Kasiaz, 1983). Toplumun kültürel özellikleri spor ile ilgili tercihi belirlerken, tercih edilen sporlar bireylerin toplum ile özdeşleşmesine ve bütünleşmesine yardımcı olmaktadır (Chick, Loy & Miracle, 1997). Taraftar şiddetiyle mücadelede toplumsal değerler, normlar ve kültüre göre bir takım tedbir ve söylemlerin geliştirilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Toplumsal seviyede taraftar saldırganlığı üzerinde etkisi olduğu öne sürülen diğer bir önemli faktör basın ve yayın organlarıdır. Basın ve yayın organları teknolojinin sağladığı iletişim imkânlarıyla büyütülmeyecek bir takım olayları sunuş şekilleri ile toplumda hassasiyeti olan kesimler üzerinde panik yaratan ve tetikleyici etkilere sebep olabilmektedir. Sorumsuzca atılan manşetler, mesnetsiz iddia veya dedikodulara dayanan haberler bazen spor taraftarı üzerinde infial yaratabilmekte onların şiddet ve saldırganlık davranışı gösterme ihtimalini artırabilmektedir. Zaten birey, grup ve toplum düzeyinde şiddete yönelik yeterli düzeyde uyarıcı faktör ile gerilmiş durumda olan taraftarı ateşlemek için örneğin desteklediği kulübe haksızlık yapıldığını ima eden bir mesnetsiz bir haberin şiddet ve saldırganlığı tetikleyebildiği öne sürülmektedir.

Taraftar şiddeti ve saldırganlığı olgusuna bütüncül bir bakış açısıyla bakan halk sağlığı yaklaşımı ise belirli sebep olan faktörler yerine toplumda şiddet eğilimini sistemsel problemlere dayanan hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak ele almakta ve temel olarak adalet algısına vurgu yapmaktadır. Toplumda suç ve ceza mekanizması ile şiddet ve saldırganlığın önlenmesinin mümkün olmadığını savunan bu kuram; ancak toplumda bireyleri rahatsız eden hususlar ile çok disiplinli, çok boyutlu ve ciddi bir mücadele sayesinde toplumsal huzurun sağlanabileceğini, ancak bu huzur ve barış ortamı sağlanabilirse şiddetin önüne geçilebileceğini, bu seviye sağlanamadığı sürece şiddetin öznesinin de nesnesinin de toplumun hastalığının kurbanı olduğunu öne sürmektedir.

Sonuç

Şiddet ve saldırganlık içeren taraftar davranışları özellikle geçen yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişmiş batı ülkelerinin önemli sosyal sorunlarından biri haline gelmiş, bu durum bulaşıcı bir hastalık gibi dünyanın farklı ülkelerindeki farklı kültürlerdeki toplumlara da yayılmıştır (Coakley & Dunning, 2000: 570; Tomlinson, 2007: 470; Koçer, 2012). Sporda taraftar şiddet ve saldırganlığının önlenbilmesinin temel koşulu şiddet ve saldırganlığa neden olan sebep ve durumların anlaşılmasıdır. Yazında günümüze kadar oluşturulmuş kuramsal yaklaşımlar incelenerek, farklı açılardan taraftar şiddeti olgusuna bakarak bir takım sebep sonuç ilişkileri ortaya koymuştur. Bu yaklaşımlar genellikle toplumda genel şiddet kavramını açıklamaya yönelik kuramlardan faydalanmıştır.

Bu çalışmada yazında göze çarpan 23 adet kuram birer birer ele alınarak anlam ve içerikleri incelenmiş, her bir kuramın ileri sürdüğü sebep ve faktörler işlev gördüğü seviyeye göre sistematik bir şekilde gruplanmıştır. Birey, grup ve toplum seviyesinde organize edilen sebep ve faktörler genel itibariyle taraftar şiddet ve saldırganlığının çok boyutlu, çok değişkenli ve çok durumlu karmaşık bir olgu olduğunu göstermektedir. Olguyu tek başına açıklamakta tek bir kuramsal bakışın başarılı olamamasının temel sebebinin bu olduğu düşünülmektedir.

Yazındaki kuramların farklı bakış açılarını sistematik bir şekilde grupladığı ve özetlediği için çalışmamızın taraftar şiddeti ve saldırganlığı ile mücadelede kullanışlı bir okuma, kontrol listesi ve ilişkiler görseli sunmaktadır. Bu haliyle çalışmamız konu ile ilişkili olarak taraftar ve taraftar grupları üzerinde çok katmanlı ve çok durumlu saha çalışmalarını için önemli bir kılavuz vazifesi göreceği değerlendirilmektedir.

Ayrıca taraftar şiddet ve saldırganlığı için uygun ortamın oluşmasının hangi değişkenlere dayalı olduğunun bütüncül olarak ortaya koyulmuş olması ile bu çalışma sahada (devlet, yerel yönetimler, kolluk güçleri, kulüp yöneticileri, hakemler gibi) konu üzerinde etki ve yetkisi bulunan kurum ve bireylerin resmin tamamını görebilmeleri açısından faydalı olacağı kıymetlendirilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: İki yayın kurulu üyesi tarafından değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Mali Destek: Yazarlar bu çalışma için mali destek almamıştır.

Peer Review: Two member of the editorial board evaluated this manuscript.

Conflict of Interest: The authors has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors did not received financial support for this study.

Kaynakça

- Adler, A. (1927). *Practice and Theory of Individual Psychology*. Harcourt, Brace, and World.
- Asch, S.E. (1951). Effects of group pressure on the modification and distortion of judgements. In H. Guetzkow (Ed.), *Groups, leadership and men* (pp. 177–190). Carnegie Press
- Atran, S. (2016). The devoted actor: unconditional commitment and intractable conflict across cultures. *Current Anthropology*, 57(13), 192-203.
- Benedict, J.R. (1998). *Athletes and acquaintance rape* (Vol. 8). Sage Publications
- Berkowitz, L. (1969). *Roots of aggression: A re-examination of the frustration-aggression hypothesis*. Atherton Press
- Bloom, G. A., & Smith, M. D. (1996). Hockey violence: A test of cultural spillover theory. *Sociology of Sport Journal*, 13(1), 65-77.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55, 429–444.
- Brown, R. I. F. (1991). Gaming, gambling, and other addictive play. In J. H. Kerr, & M. J. Apter (Eds.), *Adult play* (pp. 101–118). Swets & Zeitlinger.
- Brubaker, B. (1994). NFL teams support Perry despite past. *The Washington Post*, A24. [<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/11/13/nfl-teams-support-perry-despite-past/a6e581f2-3177-4d30-90c4-05733ba88bd6/>.] (16.02.2020)
- Chick, G., Loy, J. W. & Miracle, A.W. (1997). Combative sport and warfare: A reappraisal of the spillover and catharsis hypotheses. *Cross-Cultural Research*, 31(3), 249-267.
- Chodorow, N. J. (1998). The enemy outside: Thoughts on the psychodynamics of extreme violence with special attention to men and masculinity. *Journal for the Psychoanalysis of Culture and Society*, 3, 25-38.
- Coakley, J. & Dunning, E. (2000). *Handbook of Sports Studies*. Sage.
- Codol, J. P. (1975). On the so-called superior conformity of the self behaviour: Twenty experimental investigations. *European Journal of Social Psychology*, 5(4), 457–501.
- Cohen, S. (1967). Mods, Rockers, and the Rest: Community Reactions to Juvenile Delinquency. *Howard Journal*, 12(2): 121–30.
- Cohen, S. (1972). *Folk Devils and Moral Panics*. MacGibbon & Kee
- Collins, R. (1987). Interaction Ritual Chains, Power and property: The Micro-Macro Connection As An Empirically Based Theoretical Problem. In J. C. Alexander, B. Giesen, R. Münch, N. J. Smelser (Eds.) *The Micro-Macro Link*, University of California Press.
- Collins, R. (2014). *Interaction ritual chains*. Princeton university press.
- Dahlberg, L.L. & Krug, E.G. (2006). Violence a global public health problem. *Ciência & Saúde Coletiva*, 11, 277–292.

- Dunning, E. (1999). *Sport matters: Sociological studies of sport, violence, and civilization*. Psychology Press.
- Dunning, E., Murphy, P. & Waddington, I. (1991). Anthropological versus sociological approaches to the study of soccer hooliganism: some critical notes. *The Sociological Review*, 39, 459–478.
- Dunning, E. (1986). Sport as a male preserve: Notes on the social sources of masculine identity and its transformations. *Theory, Culture & Society*, 3(1), 79-90.
- Durkheim, E. (1893/1933). *The division of labor in society* (G. Simpson, Trans.). Free Press.
- Eidelson, R.J. & Eidelson, J.I. (2003). Dangerous ideas: Five beliefs that propel groups toward conflict. *American Psychologist*, 58(3), 182–192.
- Eitzen, D.S. (1979). Sport and deviance. In D. S. Eitzen (Ed.), *Sport in contemporary society* (pp. 161–172), St. Martin Press.
- Elias, N. (1971). The genesis of sport as a sociological problem. *The sociology of sport: A selection of readings*, 88–115.
- Fitch, T.J., & Marshall, J.L. (2001). Faces of violence in sports. In Sandhu, D.S (Ed.) *Faces of violence: psychological correlates, concepts and intervention strategies*. (pp. 87-102) Nova Publishers.
- Freud, S. (1915/1957). Instincts and their vicissitudes. In The Standard Edition of the *Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XIV (1914-1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works (pp. 109-140).
- Freud, S. (1922). *Group psychology and analysis of the ego*. Hogarth Press.
- Garland, D. (2008). On the Concept of Moral Panic. *Crime, Media, Culture*, 4 (1): 9–31.
- Gilligan, J. (1997). *Violence: Reflections on a national epidemic*. Vintage Books.
- Gómez, A., Brooks, M.L., Buhrmester, M.D., Vázquez, A., Jetten, J. & Swann Jr, W.B. (2011) On the nature of identity fusion: Insights into the construct and a new measure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(5): 918–933.
- Goode, E. & Ben-Yehuda, N. (2009). *Moral Panics The Social Construction of Deviance*. Wiley.
- Gregory, R.L. (1987) *The Oxford Companion to the Mind*. Oxford University Press
- Guttman, A. (1998). The appeal of violent sports. In J. Goldstein (ed.), *Why We Watch: The attractions of violent entertainment*. Oxford University Press, pp. 179–211.
- Haupt, H. - G. (2001). History of Violence. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 16196-16201). Elsevier.
- Horne, J., Tomlinson, A. & Whannel, G. (2005) *Understanding sport: an introduction to the sociological and cultural analysis of sport*. Routledge
- Jamieson, L. M., & Orr, T. (2009). *Sport and Violence: A Critical Examination of Sport*. Elsevier.
- Jarvis, M. (2005). *Sport psychology*. Taylor & Francis Group.
- Jewell, R. T., Moti, A., & Coates, D. (2011). A brief history of violence and aggression in spectator sports. In *Violence and aggression in sporting contests* (pp. 11-26). Springer.
- Keefer, R., Goldstein, J.H. & Kasiarz, D. (1983). Olympic games participation and warfare. In J. H. Goldstein (Ed.), *Sports violence* (pp. 183–193). Springer.
- Kerr, C., Harbison, F.H., Dunlop, J.T. & Myers, C.A. (1960/1971). Industrialism and industrial man. *International Labour Review*, 103(6), 519–540.
- Kerr, J.H. (1994). *Understanding soccer hooliganism*. Open University Press.
- Kızmaz, Z. (2005). Ceza veya kriminal yaptırımın suç oranları üzerindeki caydırıcı etkisi. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 210–231.

- Koçer, M. (2012). Futbol derneklerine üye olan taraftarların şiddet ve holiganizm eğilimlerinin belirlenmesi: Kayseri örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 111–135.
- Le Bon, G. (1895/1960). *The crowd*. Viking Press
- Lewis, J. M. (1982). Fan violence: An American Social Problem. *Research in Social Problems and Public Policy*, 2, 175–206.
- Lorenz, K. (1966) *On Aggression*. Methuen & Co.
- Messner, M. A. (1990). When bodies are weapons: Masculinity and violence in sport. *International review for the sociology of sport*, 25(3), 203-220.
- Milgram, S. & Toch, H. (1969). Collective behavior: Crowds and social movements. In G. Lindzey, & E. Aronson (Eds.), *Handbook of social psychology* (2nd ed.) (pp. 507–610). Addison-Wesley.
- Parsons, T. (1951/2013). *The social system*. Free Press
- Psikologo (2018) Bireysel Psikoloji-Alfred Adler. [https://psikologo.com/bireysel-psikoloji-alfred-adler/#Ustunluk_Cabasi] (12.11.2019).
- Sargent, S.L., Zillmann, D. & Weaver, J.B. (1998). The Gender Gap in the Development of Televised Sports. *Journal of Sport and Social Issues*, 22(1):46–64.
- Sipes R.G. (1973) War, Sports, and Aggression: An Empirical Test of Two Rival Theories. *American Anthropologist, New Series* 75(1):64–86.
- Smith, M.D. (1979). Hockey violence: A test of the violent subculture hypothesis. *Social Problems*, 27(2), 235–247.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations* 33: 47.
- Tannenbaum, F. (1938). *Crime and the Community*. Columbia University Press
- Taylor, R. (1971). "Football Mad" a speculative sociology of soccer hooliganizm. In E. Dunning (Ed.) *The Sociology of Sport*. Cass.
- Taylor, R. (1982). On the sportys violence question: Soccer holiganizm revisited. In. J. Hargreaves (Ed.) *Sport Culture and Ideology*. Polity.
- Tomlinson, A. (2007). *The Sport Studies Reader*. Routledge.
- Turner, B.S. (1988). *Status. Milton Keynes*. Open University Press.
- Turner, J.C., Hogg, M.A., Oakes, P.J., Reicher, S.D., & Wetherell, M.S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Blackwell.
- Turner, R.H. (1964). Collective behavior. In R. E. L. Faris (Ed.), *Handbook of modern sociology* (pp. 382–425). Rand McNally.
- Wallace, K.A. (1999). Anonymity. *Ethics and Information Technology*, 1: 21–31.
- Wann D.L., Carlson, J.D., Holland, L.C., Jacob, B.E., Owens, D.A., Wells, D.D. (1999) Beliefs in Symbolic Catharsis: The Importance of Involvement with Aggressive Sports. *Social Behavior and Personality* 27(3):155–164.
- Wann, D.L., Carlson, J.D., & Schrader, M.P. (1999). The impact of team identification on the hostile and instrumental verbal aggression of sport spectators. *Journal of Social Behavior and Personality*, 14, 279–286.
- Ward Jr, R. E. (2002). Fan violence: Social problem or moral panic?. *Aggression and Violent Behavior*, 7(5), 453–475.
- Yetim A. (2015) *Sosyoloji ve Spor*. Berikan Yayınevi.

Yetim, A., & Cengiz, R. (2010). *İletişim ve Spor*. Berikan Yayınevi.

Zillmann, D., Bryant, J. & Sapolsky, B.S. (1979) The Enjoyment of Watching Sports Contests. In Goldstein JH (ed.) *Sports, Games, and Play: Social and Psychological Viewpoints* (pp. 297–335). Lawrence Erlbaum.